

Informatiesysteem

Het niet voor de wind gaan van vele bedrijven, is veelal te wijten aan een te kort schietende leiding, beweert de Commissie Opvoering Produktiviteit (COP) van de Sociaal-Economische Raad in haar jaarverslag over 1974. Voor een organisatie die de top van het Nederlandse bedrijfsleven vertegenwoordigt is dit zeer forse taal. Waarin schiet de leiding te kort? Volgens de COP maakt ze onvoldoende gebruik van de beschikbare informatie. D.w.z., eigen administratieve gegevens blijven ongeanalyseerd, innovatiemogelijkheden worden verwaarloosd, marktsignalen worden niet opgevangen, sociale tekenen aan de wand worden genegeerd en cijfers van het CBS of de bedrijfstak worden niet gebruikt, aldus de COP. Ik vraag mij af of de COP met deze uitlatingen niet iets te ver gaat. De huidige economische malaise, die zich over de gehele wereld voordoet, mag men niet wijten aan de leiding van ondernemingen. Neen, zij is een gevolg van structureel-economische problemen, die door de oliecrisis werden aangewakkerd. Op de inhoud van die problemen zal ik hier niet ingaan.

Toch zit er een grote kern van waarheid in de uitlatingen van de COP. Tijdens een recessie leggen de bedrijven met een zwakke of onbekwame top het eerste het loodje. Aldus verdwijnen er bedrijven die onder een goede leiding levensvatbaar zouden zijn gebleven. De COP komt met de volgende remedies: 1. beïnvloeding van mentaliteit en kennisniveau van het management; 2. beschikbaarstelling van de juiste informatie in hanteerbare vorm op het juiste tijdstip. Deze remedies komen erop neer dat iedere onderneming over bruikbare op de toekomst gerichte informatie moet beschikken. Een dergelijk geluid liet ook de heer W. Kok, voorzitter van het NVV, op de begin dit jaar georganiseerde accountantsdag horen. Kok ging zelfs nog iets verder. Hij wilde de beschikbaarheid van die informatie zodanig institutionaliseren dat de accountant die informatie beoordeelt.

Het is typisch dat in Nederland dit soort van meningen zo weinig opgeld doet, terwijl het in het Verenigd Koninkrijk reeds enkele jaren gebruikelijk is, dat prognoses die door ondernemingen worden gepubliceerd zijn voorzien van accountantsverklaringen. In dit verband wil ik wijzen op de inaugurele rede van Prof. Drs. G. G. M. Bak aan de Katholieke Hogeschool te Tilburg op 18 juni jl. 1). Prof. Bak erkent dat er behoefte is aan toekomstgerichte informatie en dat de accountant bij de verstrekking daarvan een be-

langrijke rol kan spelen. Immers, als controleur en adviseur overschrijdt de individuele accountant reeds thans regelmatig de grens tussen historische en toekomstgerichte informatie.

Prof. Bak verzet zich echter er tegen dat de accountant die informatie verstrekt. Ik citeer: „Niet de accountant moet uitmaken welke informatie ondernemingen dienen te verstrekken. Er is een communicatieproces tussen onderneming en maatschappij, de accountants kunnen dit proces wel begeleiden en zelfs beïnvloeden, maar niet overnemen”. Prof. Bak verlangt daarom van de onderneming dat deze een zodanig informatiesysteem opstelt, dat de accountant gemakkelijk kan beoordelen of de prognoses juist zijn. De accountant blijft in zijn ogen dus een onafhankelijke buitenstaander, die de informatie van de ondernemingen slechts toetst.

Niettemin bestaan er in het bedrijfsleven bezwaren tegen een dergelijke uitbreiding van de taak van de accountant. W. Kok mocht dit op de genoemde accountantsdag reeds ervaren; Jhr. Kraijenhoff, voorzitter van de Raad van Bestuur van AKZO, bleek niet zo gelukkig met het door Kok gelanceerde idee. Prof. Bak vatte de bezwaren als volgt samen: 1. veel ondernemingen zijn uit concurrentie-overwegingen tegen het prijsgeven van toekomstplannen; 2. uit voorzichtigheidsoverwegingen zullen de te publiceren prognoses conservatief of pessimistisch zijn; 3. het publiek realiseert zich de beperkingen van de prognoses niet. Desondanks constateerde Prof. Bak dat er in de internationale en nationale ontwikkelingen duidelijk aanwijzingen zijn dat prognoses en andere toekomstgerichte informatie zullen gaan behoren tot het pakket van informatie vanuit de onderneming. Hierdoor zullen, aldus Prof. Bak, ondernemingen over een informatiesysteem moeten gaan beschikken dat continue informatie geeft over toekomstverwachtingen die gekwantificeerd, getoetst en bijgestuurd kunnen worden. Het controleprogramma van de accountant wordt daardoor belangrijk uitgebreid.

Prof. Bak sprak zijn rede uit veertien dagen vóór de verschijning van het jaarverslag van de COP. Hij deed geen krasse uitspraken als de COP, maar moet toch voor de COP een enorme steun hebben betekend.

L. Hoffman

1) G. G. M. Bak, *Accountantsverklaringen bij prognoses*, Noord-Hollandse Uitgevers Maatschappij BV, Amsterdam, 1975, 28 blz.

Inhoud

<i>Drs. L. Hoffman:</i> Informatiesysteem	809
Column Conjunctuurstudie, door Prof. Dr. F. Rogiers	811
<i>Prof. Dr. C. J. Rijnvos:</i> Zorgen om het geld	812
<i>Prof. Drs. R. Burgert en Drs. J. Dijkma:</i> Een toetsing van jaarverslagen getoetst, met commentaar van Mr. Drs. E. Gassler, Drs. J. G. Geverink, Drs. A. H. E. B. Kooi-du Buy, Prof. Dr. R. Slot en Drs. R. M. Vijn	815
Mededelingen	821
Ontwikkelingskroniek Ontwikkeling en internationale samenwerking, door Prof. Dr. H. C. Bos	829
Ingezonden Het vraagstuk van de directie-omvang, door Chr. van Vroonhoven, met naschrift van Drs. J. G. L. M. Willems	833
Maatschappijspiegel De gepastheid van het begrip „passend werk”, door Drs. W. van Voorden	834
Boekennieuws	836

Het is toch veel gemakkelijker zélf een abonnement op ESB te hebben, dan tijden te moeten wachten op de ESB die in uw bedrijf circuleert. Vul onderstaande bon in, dat voorkomt veel ergernis.

Hierbij geef ik mij op voor een abonnement op *Economisch Statistische Berichten*.

NAAM:
STRAAT:
PLAATS:
Evt.: no. collegekaart (studentenabonnement):
Ingangsdatum:

Ongefrankeerd opzenden aan: ESB,
Antwoordnummer 2524
ROTTERDAM

Handtekening:

Redactie

*Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. Hoffman.
Redactie-medewerkster: Mej. J. Koenen.*

Adres: *Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; kopij voor de redactie:
postbus 4224.
Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.*

Kopij voor de redactie: *in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.*

Abonnementsprijs: *f. 109,20 per kalenderjaar
(incl. 4% BTW); studenten f. 67,60
(incl. 4% BTW), franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).*

Betaling: *Abonnementen en contributies
(na ontvangst van stortings/giro-
acceptkaart) op girorekening no. 122945
i.n.v. Economisch Statistische Berichten
te Rotterdam.*

Losse nummers: *Prijs van dit nummer f. 3,-
(incl. 4% BTW en portokosten).
Bestellingen van losse nummers
uitsluitend door overmaking van de hierboven
vermelde prijs op girorekening no. 8408
i.n.v. Stichting het Nederlands Economisch
Instituut te Rotterdam met vermelding
van datum en nummer van het gewenste
exemplaar.
Abonnementen kunnen ingaan op elke
gewenste datum, maar slechts worden
beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.*

Advertenties: *B.V. Koninklijke Drukkerijen
Roelants - Schiedam
Lange Haven 141, Schiedam.
tel. (010) 260 260, toestel 908.*

Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: *Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.*

Onderzoekafdelingen:

*Arbeidsmarktonderzoek
Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek*

Conjunctuur- studie

Tijdens de periode van bloeiende economische groei van de jaren zestig - begin jaren zeventig, was het onvermijdelijk dat de belangstelling voor het conjunctuurfenomeen relatief gering was, en dit zowel van de theoretische als van de praktische zijde. Hierbij dient alleszins opgemerkt dat de interesse in tijden van recessie tijdelijk oplakkerde. Maar deze gang van zaken vond men niet overal en niet bij iedereen. Want de CIRET (Centre for International Research on Economic Tendency Surveys) en bij haar aangesloten nationale onderzoeksinstituten en leden bleven ijverig voortwerken, voortzoeken zonder ontmoediging te kennen. Het is dan ook begrijpelijk dat ze op 25-27 juni 1975 aan haar twaalfde congres toe was te Stockholm, waar het befaamde Zweedse Konjunkturinstituut als gastheer optrad in het oude parlamentsgebouw.

De belangstelling voor deze 12e CIRET-Conference was bijzonder groot (ongeveer 200 deelnemers uit 30 landen, met inbegrip van de Sovjetunie, de DDR, Hongarije en Tjechoslovakije), met een waaier van 17 papers voor het centrale programma en een twintigtal werkstukken voor het additionele programma.

In zijn openingsrede was de minister van Financiën, de heer G. E. Sträng, bijzonder verheugd er op te kunnen wijzen, dat dank zij de toepassing van wetenschappelijke conjunctuurbevindingen in de actieve politiek Zweden tot nog toe ontsnapt was aan de economische inzinking. Hierbij kan anderzijds toch opgemerkt worden dat door de internationale transmissiemechanismen zelfs Zweden op het einde van het jaar niet volledig aan de recessie-dans zal worden onttrokken, wegens de teruggang van de buitenlandse vraag naar Zweedse grondstoffen en fabrikaten. Wellicht kan worden aanvaard dat het actieve conjunctuurbeleid de gevolgen tot een minimum zal kunnen beperken.

Prof. Dr. E. Lundberg, die het centrale referaat *Business cycles and policy disturbances. An old problem getting worse?* voordroeg, maakte van zijn rijke conjunctuur-ervaring gebruik om kanttekeningen te brengen. De hoop die de Keynesianen koesterden op het einde van de tweede wereldoorlog, als zou door toepassing van de beleidsleer van Keynes de conjunctuurcyclice beweging verdwijnen, bleek niet in vervulling te gaan: de „business cycles” bleken even werkelijk te zijn als vóór de tweede

wereldoorlog met dien verstande nochtans dat de amplitudes werden ingekrompen.

Ten tweede, de studie van de feiten van de cyclische bewegingen schijnt de mogelijkheid tot previsions niet te hebben verbeterd en alleszins de modellenbouw niet. Er dient nochtans opgemerkt te worden dat Prof. Lundberg er niet voldoende op wees, dat de foutenmarges bij de previsions — met uitzondering van 1974 — in de loop van de tijd verminderden. Anderzijds, bleek uit de discussie tijdens de Conference, dat de foutenmarge van „naïeve” indicatorenmethodes kleiner is, dan deze bij kleine of grote economische modellen, en dat ze zelfs stijgt bij grote modellen. Wellicht is dit te wijten aan het feit, dat de economische onderzoekingen nog niet ver genoeg gevorderd zijn. Terloops meen ik er eveneens op te moeten wijzen dat de meeste modellen „verklaringsmodellen” zijn, en meestal niet geschikt voor economische politiek. Het gevaar van de hypothese „ongewijzigd beleid” is bijzonder groot, omdat de modellen steunen op kwantitatieve gegevens van het verleden, waar inderdaad wijzigingen in het economisch beleid voorkwamen, die onvermijdelijk in het model zijn ingebouwd, zodat het bijzonder moeilijk is een exacte inhoud te geven aan de hypothese „ongewijzigd beleid”.

Ten derde, merkt hij op dat de conjunctuurpolitieke maatregelen doorgaans te laat komen, eerst te schuchter zijn, dan te omvangrijk worden en te lang worden aangehouden, en dit zowel in de recessie- als in de boom-fase. Nochtans kan ik mij niet van de indruk ontdoen dat indien zulks werkelijk het geval ware geweest, we in 1957-1959, misschien zelfs in 1966-1968 veel zwaardere moeilijkheden zouden hebben meegemaakt. Overigens kan ook worden gewezen op het feit, dat indien het juist

is dat de economisch-politieke maatregelen te laat komen en te lang voortduren, dit wellicht een gevolg is van de te grote vertraging in de feitenkennis in statistisch opzicht en dat aan de kwalitatieve indicatoren, die vervat zijn in enquêtes, te weinig „geloof” wordt gehecht. Anderzijds vermoed ik — zonder het te kunnen bewijzen — dat een van de redenen waarom het economische beleid minder uitwerking schijnt te krijgen de laatste jaren (en inzonderheid nu) gelegen is in de ervaring van de jaren vijftig en zestig. In die periode wist het economische beleid toch wel resultaten te boeken, zodat de sociale partners minder bekommernis hadden voor en minder zorg besteedden aan de eigen beleidslijnen, ten einde ze in overeenstemming te brengen met de richting van de beleidsmaatregelen van de overheid. Een dergelijke houding is wellicht te begrijpen, maar wentelt te veel de verantwoordelijkheid af op de overheid alleen, terwijl een gemengde markt-overleg-economie ook de solidariteit van de sociale partners veronderstelt.

Terloops meen ik er op te moeten wijzen dat bepaalde Amerikaanse bijdragen, hoeveel werk ze ook gevraagd mogen hebben, mij ontgoocheld hebben — ook deze van mensen van het National Bureau of Economic Research. Het is inderdaad opmerkelijk hoeveel statistisch-econometrische „oefeningen” er gemaakt worden over onderwerpen, die in feite een dergelijke input aan werk, tijd, computer en brains niet verdienen. Gelukkig waren er ook zeer verdienstelijke werkstukken, die de kennis van de conjunctuurindicatoren, eensdeels gesteund op statistische expost gegevens en anderdeels op kwalitatieve, maar kwantitatief verwerkte, enquête-gegevens, werkelijk vooruit hielpen.

Het geheel van de bijdragen draagt onvermijdelijk de stempel van de tijdsomstandigheden, hoewel in de discussie voorzichtigheidshalve de periode 1974-1975 uit de weg werd gegaan, en in het bijzonder zich concentreerde op de lessen te trekken uit de ervaringen van de enquêtes en de integratie van hun gegevens in de korte-termijnmodellen. Dit is de taak van de volgende jaren ten bate van een verbeterde conjunctuurpolitiek, die niet te laat moet komen, niet te lang zal mogen worden aangehouden en daardoor de amplitudes der bewegingen zal doen inkrimpen.

Zorgen om het geld

PROF. DR. C. J. RIJNVOS*

Het verslag van De Nederlandsche Bank over 1974 heeft — naar het schijnt — een voorbestemde plaats op de boekenplank. Het sluit immers met een gelijke vormgeving, indeling en betoogtrant direct aan op de verslagen van voorgaande jaren. Zo gezien is het jongste document van de centrale bank een toevoeging aan een lange reeks, strelend voor het oog van de bibliothecaris. Waarschijnlijk is er dan ook een begrijpelijke neiging om, nu het gebruikelijke commentaar wel is verschenen, het boekwerk maar direct de toegedachte plaats te geven. Later heeft het dan nog wel eens belangstelling van een ijverige student of de auteur van een wetenschappelijk werk.

Er is aanleiding om Zijlstra's rekening en verantwoording over het afgelopen jaar niet al te snel op deze wijze te behandelen, omdat er aangelegenheden in aan de orde zijn die nopen tot nadere bezinning. De kern van wat hier wordt bedoeld is, dat de geldwaardedaling een verantwoorde kredietverlening door het bankwezen in toenemende mate bemoeilijkt. In nauw verband met de omvangrijke inflatie stegen de balanstotalen van de banken veel sneller dan hun eigen vermogen 1), waardoor de geldwaardedaling en vermindering van de bancaire solvabiliteit afzonderlijk én in combinatie een moeilijk vraagstuk werden. Het is opmerkelijk dat met betrekking tot beide aangelegenheden het toezicht van De Nederlandsche Bank een tekort in de definitie van de basisbegrippen vertoont. Voorts hebben inflatie en verslechtering van de bancaire vermogensverhoudingen als consequentie dat de verwezenlijking der doeleinden van het sociaal- en het bedrijfseconomisch toezicht in toenemende mate wordt bemoeilijkt.

Inflatie

De geldwaardedaling van de laatste jaren gaat gepaard met een te grote stijging van de liquiditeitenmassa. Enkele gegevens hieromtrent, ontleend aan het jaarverslag van De Nederlandsche Bank, zijn verzameld in tabel 1. Daaruit blijkt dat de desbetreffende massa de laatste jaren veel sterker steeg dan het nationale inkomen, met als vervelend gevolg een opmerkelijke stijging van de liquiditeitsquote. Nu hoeft dit nog geen reden te zijn voor een al te grote ongerustheid. Het is immers een bekende aangelegenheid dat de omschrijvingen van valutategoeden, termijndeposito's en spaargelden, op basis waarvan de gegevens in tabel 1 werden berekend, voor kritiek vatbaar zijn. Als gevolg daarvan zijn de totaalcijfers te hoog; de werkelijke liquiditeitsgroei was heel wat lager dan uit tabel 1 blijkt.

Tabel 1. Groei liquiditeitenmassa (in mln. gld.) a)

	1972	1973	1974
Primair	35.124 (17,6)	35.139 (—)	39.430 (12,2)
Secundair	11.780 (-2,3)	22.054 (87)	29.196 (32,4)
Liquiditeitenmassa	46.904 (11,9)	57.193 (21,7)	68.626 (20)
Nationaal inkomen (marktprijzen)	143.670 (14,2)	162.050 (12,8)	180.020 (11)
Liquiditeitsquote	32,6	35,3	38,1
Stijging prijspeil gezins- consumptie	7,8%	8%	9,6%

a) Tussen haakjes de procentuele stijging per jaar.

Wij stoten hier op een tekort in de definitie van de basisbegrippen bij de berekening van de liquiditeitenmassa. Het is passend in dit verband te herinneren aan de drie criteria met betrekking tot de omschrijving van de diverse liquiditeitsvormen 2). De acht componenten, zoals opgesomd in tabel 2, moeten beantwoorden aan de algemene omschrijving van primaire of secundaire liquiditeiten; zij mogen geen discriminatie bevatten; passiva van kredietinstellingen met de-

zelfde monetaire betekenis moeten identiek worden benaderd, terwijl — tot slot — zij door hun onderlinge kwantitatieve verhoudingen geen zelfstandige invloed mogen hebben op het totaal van de massa. De monetaire analyse van De Nederlandsche Bank voldoet niet aan deze criteria. Dat is in het jongste jaarverslag wel enigszins erkend, want „bij de beoordeling van de ontwikkeling van de geregistreerde liquiditeitsquote werd in aanmerking genomen, dat deze door bijzondere factoren zou kunnen blijven stijgen zonder dat van een wezenlijke liquiditeitsverruiming sprake zou behoeven te zijn” 3). Een voor de hand liggende herberekening, welke zou leiden tot een veel geringere stijging van de massa als vermeld in de tabellen 1 en 2 vond echter niet plaats. Wat dit betreft, gaat de aandacht nu reeds uit naar het verslag over 1975.

Maar ook na eliminering van dit monetair-analytische tekort is er nog een vrij duidelijke parallel tussen de sterke groei van de liquiditeitenmassa en de inflatie. De beschouwing hiervan moge nu worden beperkt tot de vraag welke verantwoordelijkheid de centrale bank in dit verband heeft. Korteweg neemt met betrekking tot deze aangelegenheid een duidelijk standpunt in. Want op de vraag „of in een zo open economie als de onze de liquiditeitenmassa überhaupt door de Centrale Bank beheerst kan worden” volgt: „Onze indruk is van wel, en wel des te beter in het actuele geval van door de markt bepaalde wisselkoersen” 4). Dit standpunt is gepreciseerd met de verklaring dat de centrale bank met haar sociaal-economisch toezicht de liquiditeitenmassa kan en moet reguleren conform de reële groei van het nationale inkomen. Bijgevolg — aldus Korteweg — heeft De Nederland-

* De auteur is hoogleraar aan de Erasmus Universiteit Rotterdam.

1) *Jaarverslag van De Nederlandsche Bank*, 1974, m.n. blz. 91.

2) Vgl. onze beschouwing: Liquiditeiten en monetair beleid, *ESB*, 26 juni 1974.

3) *Jaarverslag van De Nederlandsche Bank*, 1974, blz. 75.

4) P. Korteweg, *Jaarverslag 1972 van De Nederlandsche Bank, ESB*, 9 mei 1973.

Tabel 2. Mutatie en samenstelling liquiditeitenmassa (in mln. gld.)

Instelling	Liquiditeitsvorm	1972		1973		1974	
		secun- dair	pri- mair	secun- dair	pri- mair	secun- dair	pri- mair
Het rijk	1. munten, munt- biljetten	—	- 1	—	- 9	—	+ 59
	2. schatkistpapier	- 81	—	+ 230	—	+ 72	—
Lagere overheid Neder- landsche Bank	3. kasgeldeningen	- 619	—	+ 300	—	- 501	—
	4. bankbiljetten	—	+ 921	—	+ 516	—	+ 870
	- giraal geld	—	- 5	—	—	—	+ 11
	- valutagoeden	- 2	—	—	—	- 2	—
	5. giraal geld	—	+ 2071	—	- 1514	—	+ 1912
	6. termijndeposito's	+ 113	—	+ 7633	—	+ 5032	—
	7. valutagoeden	- 67	—	+ 906	—	+ 567	—
	8. oneigenlijk spaargeld	+ 315	—	+ 569	—	+ 157	—
Overige geld- scheppende instell.	5. giraal geld	—	+ 2286	—	+ 1022	—	+ 1439
	6. termijndeposito's	+ 63	—	+ 629	—	+ 1806	—
	7. valutagoeden	- 1	—	+ 7	—	+ 11	—
Mutatie liquiditeitenmassa			+ 5272 - 273 + 4999		+ 15 + 10274 + 10289	+ 7142	+ 4291 + 11433

sche Bank de verantwoordelijkheid voor een al te sterke stijging van de liquiditeitenmassa met name dán als de creatie plaats heeft ten behoeve van binnenlandse private sectoren.

Het is gewenst om bij deze gedachtengang een aantekening te maken. Waarschijnlijk zal de stelling dat de centrale bank naast haar beperkte invloed op de liquiditeitsimport, ook niet elke binnenlandse liquiditeitscreatie kan reguleren weinig tegenspraak ontmoeten; zij is immers evident. Het gaat nu in het bijzonder om de motivering hiervan. Deze houdt in dat er in onze samenleving in beginsel een vrijheid is voor een ieder om zijn liquiditeitenbezit aan te wenden zoals hij dat wil, terwijl anderzijds met die aanwending — i.c. met het betalingsverkeer — de omvang van de liquiditeitenmassa wordt beïnvloed. Dit kan monetair-analytisch eenvoudig met dagelijks voorkomende transacties worden geïllustreerd. Het een en ander impliceert dat de centrale bank nooit door een onmiddellijk aangrijpen van de posten met liquiditeitskarakter op de bankbalansen haar monetair beleid kan voeren. Een respect voor elementaire vrijheden in het geldverkeer — hetgeen binnen een democratische samenleving een essentiële zaak is — vereist dat de monetaire autoriteiten steeds indirect, met name via de kredietverlening van het geldscheppende bankwezen, de liquiditeitenmassa reguleren. In hoeverre schoot De Nederlandsche Bank daarbij in 1974 te kort? Uit het „Monetair overzicht” volgens tabel 3 blijkt, dat de binnenlandse liquiditeitscreatie in 1974 f. 8.216 mln. bedroeg; het leeuwedeel daarvan ad f. 6.482 mln. werd gecreëerd ten behoeve van de gezinnen en bedrijven. Had — op de keper beschouwd — deze groei beperkt moeten worden conform de opvattingen van Korteweg?

Wanneer de indirecte regulering waarvan zoëven sprake was, plaats heeft door toepassing van één bepaalde exacte norm, bijvoorbeeld door de liquiditeitenmassa te laten toenemen conform de reële groei van het nationale inkomen —

Tabel 3. Monetair overzicht 1974 (in mln. gld.)

Sectoren	Financierings- overschot	Kapitaalmarkt- beroep	Liquiditeits- overschot	Liquiditeitsaccu- mulatie	Liquiditeits- creatie
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Rijk	- 943	2.279	1.336	—	- 1.336
Lagere overheid	- 3.906	3.866	- 40	185	225
Fondsen/spaarbanken	- 14.158	- 13.175	983	1.149	166
Gezinnen/bedrijven	- 8.426	12.043	3.617	10.099	6.482
Geldscheppende instell. ...	3.113	- 5.072	- 2.589	—	2.581
	3.996	- 689	3.307	11.433	8.120
Saldo lopende rekening		Saldo kapitaalbalans	Saldo betalingsbalans	Totale liquiditeitscreatie	Binnenlandse liquiditeitscreatie

resulteert dat in een beleid, hetgeen op tweeërlei wijze kan worden geïnterpreteerd. De eerste versie houdt in dat slechts met zo'n beleid op lange termijn evenwicht in het verloop van het economisch proces kan worden bereikt. In die richting denkt Korteweg, hetgeen andermaal blijkt uit zijn commentaar op het jongste jaarverslag van De Nederlandsche Bank 5). De beschouwing bevat een analyse van de moeilijkheden van het bedrijfsleven met name werkgelegenheidsconsequenties als gevolg van een verhoogde fiscale en premiedruk, alsmede sterk stijgende loonkosten. Daarna wordt het monetaire beleid gewogen en te licht bevonden, want men heeft zich daarbij reeds tevreden gesteld met een zekere daling van de groei der liquiditeitenmassa. Dat is echter onvoldoende: „De groeivoet van de geldhoeveelheid, hoe ook gedefinieerd, moet voor de toekomst gestabiliseerd worden op het niveau van de trendmatige groei van de reële produktie. En eens moet daarmee begonnen worden”.

De tweede interpretatie van de nogal exacte norm houdt in dat dan met het monetaire beleid slechts, zoals destijds bij de gouden standaard, individuele vrijheid in het betalingsverkeer wordt erkend, maar dat het verder niet wordt gevoerd met enige verantwoordelijkheid voor het verloop van het economische proces. De Nederlandsche Bank heeft een andere visie op het door haar te voeren beleid. Hoewel zij aanvankelijk in 1974 een verscherping van de indirecte kredietrestrictie overwoog, is ze daar uiteindelijk toch niet toe overgegaan — zodat „met het kredietbeleid pas op de plaats werd gemaakt” — ten einde een ongewenste kapitaalimport te vermijden 6), in verband met de verslechtering van de conjunctuur en om ongewenste gevolgen te voorkomen voor een aantal bedrijven dat op bankkrediet was aangewezen.

Er is met dit alles een bepaalde controversie waarin vanuit wetenschappelijk gezichtspunt nog zeker niet het laatste woord is gezegd. Vooral in zo'n stadium past een beleidsbeoordeling een vrij grote mate van voorzichtigheid. Daarbij kan er begrip voor bestaan dat — gegeven de geschetste druk op het bedrijfsleven — De Nederlandsche Bank in het afgelopen jaar niet remmend optrad om ongewenste gevolgen voor produktie en werkgelegenheid te voorkomen. Wanneer dat leidde tot een te grote groei van de liquiditeitenmassa — en dat was inderdaad het geval — ligt de verantwoordelijkheid daarvoor niet zozeer bij de monetaire autoriteiten, maar vooral bij degenen die een te grote druk op het bedrijfsleven veroorzaakten. Deze voorzichtigheid bij de beoordeling van het gevoerde monetaire beleid behoedt de criticus ervoor om de verantwoordelijkheid van de centrale bank te over-, en die van de overheid en belangenbehartigende sociale organisaties te onderschatten.

Solvabiliteit

De uitbreiding van het bankkrediet leidde in 1974 — te zamen met een vrij sterke groei van toevertrouwde en nieuwgecreëerde middelen — tot een grote toeneming van de bancaire balanstotalen. De groei van het eigen, resp. het garantiEVERMOKEN (dit laatste is het eigen vermogen plus achterstellingen) kon daarmee geen gelijke tred houden, met als gevolg een verslechtering van de solvabiliteit der banken. Tabel 4 bevat daaromtrent enige, door De Nederlandsche Bank gepubliceerde gegevens. In dit verband rijst de vraag waarom de centrale bank in haar jaarverslag geen

5) P. Korteweg, Het jaarverslag 1974 van De Nederlandsche Bank, ESB, 4 juni 1975.

6) Een „zware fase” van de indirecte kredietrestrictie werkt renteverhogend en heeft toestroom van buitenlands kapitaal tot gevolg. Om dit te voorkomen overweegt De Nederlandsche Bank „de mogelijkheden van toevoeging van directe elementen aan het systeem van liquiditeitsreserves”. Dit is een onderdeel van een goede dosering der monetair-politieke instrumenten zoals wij onlangs voorstelden in: *Evolutie in het monetaire beleid*, Leiden, 1975.

informatie verstrekt omtrent de solvabiliteitspositie van het coöperatieve bankwezen.

Tabel 4. Solvabiliteit algemene banken

Aanwezig eigen vermogen (incl. achterstellingen) in procenten van de kredietuitzettingen en beleggingen, waartegenover een percentage aan eigen vermogen aanwezig moet zijn in:				
	1971	1972	1973	1974
maart	14,9	14,7	13,5	11,9
juni	15,5	14,2	12,5	11,9
september	14,3	14,2	12,0	11,3
december	14,3	13,5	11,9	10,9

Intussen had de aangeduide ontwikkeling van de bancaire solvabiliteit twee opmerkelijke gevolgen. Op de eerste plaats kwam er een zekere spanning met betrekking tot het bedrijfseconomisch toezicht van De Nederlandsche Bank; ten tweede was de solvabiliteitsontwikkeling een lastige zaak voor het eigen bedrijfsbeleid.

Waarschijnlijk waren de problemen van het bedrijfseconomisch toezicht voor het coöperatieve bankwezen relatief gering, maar dat is geen reden voor gerustheid. Hier stoten wij op een tekort in de omschrijving van het eigen vermogen als basisbegrip voor het solvabiliteitstoezicht. Er is een toenemende behoefte aan een deugdelijke definitie in dit verband in de bankwetgeving, mede onder invloed van de harmonisatiepogingen binnen de EG. Weliswaar is in het ontwerp-Europese Bankwet nog geen concrete omschrijving van „eigen vermogen” opgenomen, maar in het zojuist verschenen commentaar van het Economisch en Sociaal Comité, alsmede van het Europese Parlement — waarbij onze landgenoot Mr. W. Scholten verdienstelijk als rapporteur optrad — is sterk op de desbetreffende omschrijving aangedrongen 7). Het wetsontwerp ter herziening van de Wet Toezicht Kredietwezen dat onlangs verscheen, bevat geen concrete, deugdelijke omschrijving van „eigen vermogen”.

Er zou echter reeds heel wat ten goede keren met het schrappen van een duidelijke onjuistheid in het ontwerp. In artikel 10 daarvan is de mogelijkheid geopend om het begrip „eigen vermogen” mede gelet op de rechtsvorm van de kredietinstelling te omschrijven. Bij de juistheid hiervan past een vraagteken. Een goede bankwetgeving zal immers enerzijds steunen op een neutraliteit met betrekking tot de onderscheiden ondernemingsrechtsvormen, maar daarbij anderzijds eisen dat de cliënten — vooral de spaarders en de depositohouders — een gelijke bancaire zekerheid wordt geboden. Dit tweeledige uitgangspunt wordt veronachtzaamd wanneer, zoals momenteel in Nederland het geval is, de aansprakelijkheid der leden van een bank met de coöperatieve rechtsvorm voor een bepaald bedrag als eigen vermogen wordt aangemerkt. Deze aansprakelijkheid is per definitie geen eigen vermogen en kan ook de bancaire functies daarvan niet vervullen.

Wanneer het bezwaar tegen de omschrijving van het eigen vermogen als basisbegrip voor het solvabiliteitstoezicht is weggenomen in die zin dat daaruit de ledenaansprakelijkheid is geschrapt, resteert het meeromvattende probleem van het desbetreffende toezicht in het algemeen. Tot dusver is in Nederland het solvabiliteitstoezicht nadrukkelijk formeel van aard waarbij kredieten en beleggingen — met een nogal nauwkeurige indeling naar risicograad — de basis zijn voor de eisen met betrekking tot het eigen vermogen 8). Daarbij zijn de solvabiliteitseisen reeds enkele malen verzacht; de jongste versoepeling van 1973 is in een opmerkelijke korte tijd voor een goed deel achterhaald. Dit leidt tot de vraag of het toezicht, zoals dat tot nu toe in ons land wordt uitgeoefend, wellicht aanpassing verdient op basis van de drie volgende overwegingen.

- Het systeem ter vaststelling van de ratio's is te ambitieus en te formeel. Men wil er, wat de solvabiliteit betreft, meer mee garanderen dan in feite mogelijk is.
- Praktisch is het systeem in de huidige vorm moeilijk te handhaven. Want als — gedwongen door de praktijk — normen, die aanvankelijk met een nogal grote stelligheid

als juist zijn geponeerd, steeds maar onder de drang der omstandigheden moeten worden verlaagd, komt de geloofwaardigheid van die normen wel onder sterke druk.

- In de Westeuropese context zijn ratio's nodig, welke binnen het gehele grondgebied van de Gemeenschap — letten de op de komende EG-bankwet — in beginsel op gelijke wijze toepasbaar zijn.

Waarschijnlijk nopen deze overwegingen binnen afzienbare tijd tot een herziening van het solvabiliteitstoezicht wat de aard en de strekking ervan betreft. Dit neemt uiteraard een vrij grote zorg met betrekking tot de geschetste ontwikkelingen als een lastige zaak voor het praktische bankbeleid niet weg. Diverse bankinstellingen hebben bij de presentatie van hun jongste jaarverslagen hieraan terecht veel aandacht besteed. Het schijnt echter overwegend zó te zijn dat het bankwezen de verslechtering van zijn vermogensverhoudingen maar op beperkte schaal in eigen hand heeft en haar goeddeels moet ondergaan. Want enerzijds zijn er slechts beperkte mogelijkheden voor de groei van het eigen, resp. garantievermogen, terwijl anderzijds — mede als „a struggle for life” — binnen levendige concurrentieverhoudingen de kredietverleningstaak moet worden uitgeoefend op traditionele wijze, in die zin dat elk bancair verantwoord gevraagd krediet ook zal worden verleend. Deze situatie wijzigt wat het solvabiliteitsaspect betreft niet met de verminderde kredietvraag van de laatste maanden. Immers, de druk op de rentabiliteit van het bankwezen welke daaruit voortvloeit, beperkt de groeimogelijkheden van het eigen vermogen nog verder.

Wat er moet gebeuren is wel duidelijk. Zoals het gehele economische bestel heeft het bankwezen behoefte aan stabilisatie, waarbij het er vooral om gaat dat de inflatie vermindert met herstel van de werkgelegenheid. De perspectieven omtrent de verwerkelijking hiervan in de naaste toekomst zijn niet hoopgevend.

Besluit

Inderdaad bemoeilijkt de geldwaardedaling een verantwoorde kredietverlening in toenemende mate, waarbij zowel het sociaal- als het bedrijfseconomische toezicht van De Nederlandsche Bank vragen oproept. In beide gevallen is er een tekort in de definitie van de basisbegrippen. De omschrijving van de componenten der liquiditeitenmassa voldoet niet aan de vereiste criteria en de definitie van het eigen vermogen bevat ten onrechte de ledenaansprakelijkheid bij coöperatieve banken voor een bepaald bedrag. Voorts leiden de inflatie en verslechtering van de bancaire solvabiliteit ertoe dat de centrale doeleinden van zowel het sociaal- als het bedrijfseconomische toezicht in toenemende mate moeilijker realiseerbaar zijn. De liquiditeiten stegen de laatste jaren té sterk; het lijkt echter ongewenst de verantwoordelijkheid hiervoor ál te nadrukkelijk toe te rekenen aan de monetaire autoriteiten. Voorts is het solvabiliteitstoezicht tot dusver te formeel van aard en wil daarbij grotere garanties bieden dan in feite mogelijk is. Een herziening van dit toezicht in de naaste toekomst lijkt dan ook gewenst. Deze gevolgtrekkingen uit het jaarverslag van De Nederlandsche Bank over 1974 maken het inderdaad gewenst het desbetreffende boekwerk niet al te snel een vaste plaats op de boekenplank te geven.

C. J. Rijnvos

7) Verslag Zittingsdocumenten, 1975-1976, Europees Parlement Document 66/75, 12 mei 1975. Het voorstel van de Europese Commissie betreffende de harmonisering van de bankwetgevingen binnen de EG is opgenomen in het *Publicatieblad* van de Europese Gemeenschappen van 17 januari 1975.

8) Dit onderwerp is verder behandeld in onze studie: *Evoluïe in het monetaire beleid*, Leiden, 1975.

Een toetsing van jaarverslagen getoetst

PROF. DRS. R. BURGERT
DRS. J. DIJKSMA

Maart jl. publiceerde de afdeling Bedrijfseconomie van het Economisch Instituut van de Rijksuniversiteit te Utrecht het rapport Vijftig jaarverslagen. Gewogen en te licht bevonden? In dit rapport wordt verslag uitgebracht over een onderzoek naar de kwaliteit van het jaarverslag van 50 vooraanstaande Nederlandse ondernemingen. De conclusie luidde, dat de wetsvoorschriften inzake de jaarverslaggeving niet onbevredigend worden nageleefd. De onderzoekers zijn echter van mening dat wegens de bescheidenheid van die voorschriften enige verdere — door hen genoemde wensen — het jaarverslag sterk zouden kunnen verbeteren. Eén van hen, Drs. R. M. Vijn, deed verslag van dit onderzoek in ESB van 16 april jl. Prof. Drs. R. Burgert en Drs. J. Dijksma van de Erasmus Universiteit Rotterdam geven deze week in ESB hun kritiek op bovengenoemd rapport. Zij vinden de in dit rapport vermelde conclusies te negatief, methodologisch niet volledig verantwoord en op onevenwichtige wijze gepresenteerd. Aan dit artikel is een commentaar toegevoegd van Mr. Drs. E. Gassler, Drs. J. G. Geverink, Drs. A. H. E. B. Koot-du Buy, Prof. Dr. R. Slot en Drs. R. M. Vijn, de samenstellers van het bekritiseerde rapport.

1. Inleiding

Het is toe te juichen, wanneer wetenschappelijke onderzoekers in een tijd waarin zich veranderingen t.a.v. verschillende maatschappelijke instituties — waarvan het jaarverslag van ondernemingen er thans één is — voordoen, nagaan of het veranderingsproces zich in de gewenste richting beweegt en hoever het reeds gevorderd is. Welke richting de *gewenste* richting is, zal veelal niet wetenschappelijk geargumenteed kunnen worden en bij onduidelijkheid van de richting is het ook niet zo eenvoudig verantwoorde criteria voor de mate van voortgang te bepalen. Wanneer dan ook over dergelijk onderzoek gerapporteerd wordt, lijkt een zekere terughoudendheid wel op haar plaats. Men zou er dan ook niet gemakkelijk toe moeten komen om zo'n rapport in een commerciële uitgave te voorzien van een titel, die sterk lijkt op een vraag, die kennelijk een ongunstig antwoord suggereert: *Vijftig jaarverslagen. Gewogen en te licht bevonden?* Deze titel koos het Economisch Instituut der Rijksuniversiteit te Utrecht, Afdeling Bedrijfseconomie, voor zijn rapport omtrent de kwaliteit van de jaarverslagen van vijftig met name genoemde ondernemingen. Voor een onderzoek als dit is dat te betreuren.

Niet-ingewijden moeten uit verschillende zinsneden wel de indruk krijgen, dat het met de kwaliteit der jaarverslagen van ondernemingen in ons land alsmede met de effectiviteit van de accountantscontrole niet erg goed gesteld is. In de inleiding wordt namelijk eerst de Wet op de Jaarrekening van Ondernemingen (WJO) in feite als ondeugdelijk gekenschetst. Immers, hoe te oordelen over een wet die, indien volledig toegepast, „nog verscheidene bedrijfseconomisch gerechtvaardigde wensen onvervuld” 1) laat? Vervolgens wordt geconstateerd, dat „gemakkelijk (kan) worden vastgesteld dat er een aantal ondernemingen is, waarvan de inhoud van het jaarverslag 2) in bepaalde opzichten zelfs niet eens met de bepalingen van de WJO in overeenstemming is” 3). Tenslotte wordt geconstateerd: „Hoewel wij bij alle ondernemingen één of meer wetsafwijkingen constateren, maakt geen enkele (accountants)verklaring van enige wetsafwijking melding” 4). Wat

kan op de niet-ingewijde lezer anders overkomen dan dat wij zitten met een ondeugdelijke wet, die bovendien niet algemeen wordt nageleefd en op welke naleving de accountants — hoewel daartoe wettelijk verplicht — geen effectief toezicht uitoefenen? Dit wordt ook bevestigd door beschouwingen in de pers 5). Het komt ons daarom wenselijk voor de genoemde publikatie aan een beschouwing te onderwerpen. Wij zullen daarbij achtereenvolgens aandacht schenken aan de methode van onderzoek, de onvervulde „bedrijfseconomisch gerechtvaardigde wensen” en de naleving van de bepalingen van de WJO.

Geven wij de conclusie vooraf dan constateren wij dat, wat ook de kritiek in het hiernavolgende moge zijn, het feitelijk onderzoek op zich zelf waardering verdient. Het grondig bestuderen en inventariseren van de inhoud van vijftig jaarverslagen is voorwaar geen sinecure. Minder waardering kunnen wij opbrengen voor de wijze waarop de onderzoekers conclusies hebben getrokken. Conclusies, die naar onze mening vaak ten onrechte nogal negatief zijn uitgevallen, methodologisch niet volledig verantwoord zijn en in elk geval op onevenwichtige wijze zijn gepresenteerd in de „Inleiding” en de „Eindconclusies” van het boekje. Juist de negatieve passages haalden de pers.

1) E. Gassler, J. G. Geverink, A. H. E. B. Koot-du Buy, R. Slot, R. M. Vijn, *Vijftig jaarverslagen. Gewogen en te licht bevonden?*, Leiden, 1975; blz. 7, links.

2) Hier had i.p.v. jaarverslag moeten staan jaarrekening, daar de WJO over het eerste niets inhoudt.

3) T.a.p., blz. 7, rechts.

4) T.a.p., blz. 21, rechts.

5) *Elseviers Weekblad*, 8 maart 1975: „Ondanks de wet rammelt de inhoud” en „Jaarverslagen blijven veelal onder de maat”; of „Wet en accountants gewogen en te licht bevonden” in *Beleggers Belangen* van 14 maart 1975 of „Een zesje voor jaarverslagen” in *ESB* van 26 maart 1975.

2. De gevolgde methode

De aard van het onderzoek lijkt eenvoudig constaterend: wordt in de jaarverslagen voldaan aan een aantal criteria? Deze worden ten dele ontleend aan de wet, ten dele door de onderzoekers zelf geformuleerd.

Over de aanvaardbaarheid van de eerste groep criteria kan bij een juiste wetsinterpretatie moeilijk verschil van mening bestaan, ook al is het niet voor al deze criteria even goed mogelijk om op objectieve wijze te constateren of er al dan niet aan is voldaan. Over de aanvaardbaarheid van de tweede groep criteria is uiteraard wel verschil van mening mogelijk. Daarop gaan wij onder 3 nader in; het belangrijkste dezer criteria blijkt inderdaad verre van onomstreden te zijn, terwijl de andere daarvan en onderling zeer belangrijk in betekenis verschillen. Alleen die omstandigheid maakt het bijna ontoelaatbaar om de feitelijke constatering te doen uitlopen op een kwaliteitsoordeel omtrent de individuele jaarverslagen. De onderzoekers zijn zich daarvan wel bewust. Immers, zij schrijven, dat men niet uit het oog moet verliezen, „dat de keuze van de door ons getoetste wetsbepalingen, de beoordelingen zelf en ook de weging van deze beoordelingen beïnvloed zijn door subjectieve overwegingen . . . Daar wij ons van deze restricties duidelijk bewust zijn beperken wij ons tot het onderscheiden van een „beste” en een „slechtste” categorie” 6). Toch geven zij juist door het met name noemen van de vier „beste” en vier „slechtste” het gewraakte kwaliteitsoordeel en dat nog wel zonder hun subjectieve overwegingen alsmede de weging van de zeer in betekenis verschillende criteria expliciet mede te delen. Dit lijkt ons betreurenswaardig.

Ook het eenvoudig constateren, dat de essentie van het onderzoek uitmaakt, is niet zo eenvoudig als het lijkt. In de boekhouding van een onderneming worden talloze individuele data geaggregeerd, gegroepeerd en geïnclassificeerd. Het opstellen van de jaarrekening is in dit proces de laatste schakel; dan moet getracht worden in de vorm van een winst- en verliesrekening, een balans en een toelichting, dus in enkele pagina's, de essentiële bedrijfseconomische kenmerken bloot te leggen voor een ruime lezerskring. Deze laatste schakel in het geschatte aggregatieproces is, zoals de ervaring leert, verreweg de moeilijkste en vereist omvangrijke kennis van het gebeuren in de onderneming, voor een aantal zaken zelfs tot in de details. Het vellen van een reeks oordelen over het eindresultaat, een model van de werkelijkheid, is zonder „inside knowledge” een zeer hachelijke zaak. Het komt ons voor, dat de onderzoekers, naar uit het hierna onder 3 en 4 behandelde blijkt, dit te zeer uit het oog hebben verloren. Daarbij sluit aan, dat in dit kader het „materiality”-beginsel, waarop wij onder 4 terugkomen, een grote betekenis toekomt. Ook daarmee is wellicht onvoldoende rekening gehouden.

Een belangrijke fase in elk onderzoek is het trekken van conclusies. De hierboven onder 1 gegeven citaten suggereren een nogal onbevredigende toestand. Er zijn echter ook citaten mogelijk uit de eindconclusies (bl. 46):

- de naleving van de WJO kan als niet onbevredigend worden beschouwd, voor voldaanheid is echter nog geen reden;
- de score ten aanzien van het voldoen aan de „verdergaande bedrijfseconomische wensen” is duidelijk lager en niet bevredigend;
- „Acht ondernemingen zijn gewogen en te licht bevonden” voor de wetsnaleving, dan wel voor de „verdergaande bedrijfseconomische wensen”;
- onderzocht zijn de jaarverslagen van „vijftig bekende, vooraanstaande ondernemingen. Aan te nemen valt dat de jaarverslaggeving van de niet door ons onderzochte ondernemingen gemiddeld genomen van geringe kwaliteit is”.

Het komt ons voor, dat hier duidelijk sprake is van onevenwichtigheid. Het blijkt voorts, dat het vooral de enerzijds aanvechtbare en anderzijds zeer in betekenis verschillende „verdergaande bedrijfseconomische wensen” zijn die de onderzoekers tot een negatieve conclusie leiden. Hoe men kan concluderen, dat er acht gewogen en te licht bevonden zijn, en

ook nog zonder enige basis beweert, dat de verslagen van de niet onderzochte ondernemingen van geringere kwaliteit zijn, gaat wat ver.

Het is ook spijtig, dat in de tabellen één symbool is gebruikt voor twee oordelen, nl. het symbool □ voor:

- „het is niet te beoordelen of aan het betreffende criterium is voldaan; of;
- het desbetreffende criterium is niet van toepassing” 7).

De eerstgenoemde betekenis van het symbool suggereert namelijk dat onvoldoende informatie is verschaft. Deze suggestie wordt nog versterkt door de aantekening, dat het symbool □ niet beter, maar mogelijk slechter is dan het symbool —, waarmee is aangeduid, dat aan het desbetreffende criterium niet is voldaan.

3. De onvervulde „bedrijfseconomisch gerechtvaardigde wensen” (blz. 22 e.v.)

De belangrijkste wens is de toepassing in de jaarrekening van een „actuele-waarde-methode”, d.i. de toepassing van vervangingswaarden. Het gaat ons wat ver de wenselijkheid van *praktische toepassing* van deze slechts in Nederland krachtig gepropageerde en vrijwel overal elders ter wereld verworpen methode op zodanige wijze naar voren te brengen, dat elke onderneming, die deze wens niet vervult, „gestraft” wordt met een negatief oordeel. Deze negatieve oordelen worden dan vervolgens geteld om te laten zien dat van de vijftig onderzochte ondernemingen slechts twee deze wens vervullen. Uit dit oogpunt lijkt de praktijk dan bijzonder slecht, maar het is zeer de vraag of dit wel op een redelijk oordeel berust. Twee merkwaardigheden zijn nog te signaleren in dit verband. Eerst wordt betoogd, dat het bezwaar dat de toepassing van de vervangingswaarde „op (welhaast) onoverkomelijke moeilijkheden zou stuiten” 8) niet houdbaar is. Vervolgens wordt gezegd, dat men daarover toch niet te lichtvaardig moet denken, omdat „rekening zal moeten worden gehouden met de technologische ontwikkeling en met mogelijke veranderingen van de positie van de onderneming op haar afzetmarkten, waardoor de waarde van haar activa sterk kan worden beïnvloed”. Hiermee is inderdaad de achilleshiel van de „actuele-waarde-methode” bloot gelegd, de schrijvers kennen en onderschrijven derhalve deze grote moeilijkheid, maar niettemin wordt de toepassing van bedoelde methode van een ieder zonder meer verlangd.

Voorts zij gemeld, dat de actuele-waarde-methode „wenselijk” wordt geacht om op „een verantwoorde wijze de sturende invloed van de geldontwaarding . . . uit te schakelen” 9). Opmerkelijk is dan, dat die methode daarvoor niet toereikend is, terwijl een andere methode die althans tracht de inflatievolgen in hun totaliteit aan te vatten, zoals de in Amerika en in Engeland door de accountants-organisaties verlangde methode van „adjusted historical cost” slechts in noot 10 op blz. 24, rechts wordt genoemd en zonder meer wordt afgewezen.

Het komt ons derhalve voor, dat hier de Nederlandse jaarrekeningen getoetst worden aan een futuristisch aandoende en bovendien omstreden eis 10), een toetsing, die wel tot een

6) T.a.p., blz. 46, links.

7) T.a.p., blz. 8, rechts.

8) T.a.p., blz. 24, links.

9) T.a.p., blz. 22, rechts.

10) In noot 5 op blz. 23, rechts worden P. Sanders, G. L. Groeneveld, R. Burgert ten onrechte genoemd als voorstanders van de stelling, dat volgens de WJO „althans aanvullende informatie op basis van de actuele waarde vereist is”. T.a.p. is dat slechts het geval bij toepassing van lifo- en ijzere voorraadstelsel, en dan nog alleen, indien de voorraden door toepassing van die stelsels voor zeer oude — dus zeer lage — prijzen te boek zouden staan. Opgemerkt moet tevens worden dat niet alleen de „actuele waarde”, maar ook de historische kostprijs in dat geval als voldoende informatie wordt beschouwd.

voor de totale groep ondernemingen discriminerend oordeel moet leiden. Een toetsing die bovendien weinig nieuwe feitelijke kennis oplevert, omdat het resultaat bij voorbaat bekend was 11).

Ook worden een aantal wensen t.a.v. de jaarrekening geuit, waarmee enerzijds een ieder gevoelig zijn instemming kan betuigen, maar die anderzijds voor een goed inzicht in de meer essentiële zaken slechts minimale verbeteringen opleveren, zodat het zeer de vraag is of het niet voldoen aan deze wensen wel voor alle ondernemingen als een ernstige tekortkoming mag worden beschouwd. Wij noemen, daarmee tevens de moeilijkheden verbonden aan de weging van de belangrijkheid van de criteria demonstrerend:

- wens II-4: verwerking van de winstverdeling in de balans;
- wens II-5a: afzonderlijke activering van gebouwen en terreinen;
- wens II-5b: vervanging van de boekwaarde van vaste activa door hoofdsom én afschrijving;
- wens II-8: plicht tot opnemings van in het volgend boekjaar vervalende aflossingsverplichtingen op lange-termijnschulden onder de schulden op korte termijn in de balans i.p.v. de door de WJO vereiste vermelding daarvan, die behalve in de balans ook in de toelichting mag worden opgenomen;
- wens II-10: naamsvermelding van dochterondernemingen per se in de jaarrekening i.p.v. deponering bij het handelsregister, hetwelk de WJO ook toelaat in art. 14 lid 2;
- wens II-12: splitsing afschrijving in de winst- en verliesrekening in vier categorieën.

Daarna worden nog enige niet erg begrijpelijke wensen geuit t.a.v. de specificatie van de buitengewone baten en lasten, alsmede de wens, „dat van de wijze waarop deze baten en lasten in de jaarrekening zijn verwerkt, een motivering wordt gegeven” 12). Hoe een zo vage en niet goed begrijpelijke eis op haar naleving kan worden getoetst, ontgaat ons. Geen van de vijftig jaarrekeningen krijgt voor deze laatste eis dan ook het oordeel, dat aan deze eis wordt voldaan. Dat geldt vrijwel ook voor de onduidelijke criteria t.a.v. „backservice of vergelijkbare verplichtingen, valutakoersverschillen, gekochte goodwill”. Zou na deze constatering een herwaardering van de gestelde eisen geen aanbeveling hebben verdiend?

De vraag dringt zich na kennisneming van deze „bedrijfs-economisch gerechtvaardigde wensen” op, of de WJO werkelijk ondeugdelijk is. Wij menen dat vooralsnog te moeten betwijfelen resp. dat de tijd om zo'n afkeurend oordeel uit te spreken beslist nog niet gekomen is.

1. De schrijvers hebben naar onze mening de gehele opzet van de WJO uit het oog verloren. Deze wet bevat eigenlijk geen stringente waarderings-, groeperings- en specificatievoorschriften. Zij geeft in hoofdstuk I een stel zeer algemene bepalingen, waarin enkele principiële eisen zijn geformuleerd, waaraan de jaarrekening moet voldoen. Daaraan is in de hoofdstukken II en III vervolgens enige richting gegeven door middel van minimumbepalingen, die vooral betrekking hebben op de groepering en op de specificatie van de in de balans, de winst- en verliesrekening en/of de toelichting te verschaffen informatie. De wetgever heeft bewust voor deze opzet gekozen, omdat de wet betrekking heeft op een maatschappelijk verschijnsel — i.c. de jaarrekening — ten aanzien waarvan bepaald niet van een voltooid ontwikkeling gesproken kan worden. Integendeel, er zijn vele gebuiken, principes en visies, die nog volop in beweging zijn. Onze wet laat deze ontwikkeling ruim baan, de wetgeving in andere landen, geheel anders opgezet, werken daarentegen als een keurslijf, dat elke verandering (en verbetering) tegenhoudt. Men kan uiteraard van mening zijn, dat een opbouw als in andere landen de voorkeur had verdiend, maar men kan in ons land niet — nu onze wet eenmaal bestaat — zeer aparte verdergaande eisen stellen, die iedereen onmiddellijk moet naleven. Nu de wet evolutie heeft willen toelaten en bevorderen, past het niet tegelijkertijd op één bepaalde datum stringente eisen te formuleren en te verlangen dat een ieder daaraan onmiddellijk voldoet. In het

gekozen systeem van wetgeving zullen er altijd voorlopers en laatkomers zijn; dat is de prijs, die voor de op ontwikkeling en vooruitgang gerichte betrekkelijke vrijheid moet worden betaald. De onderzoekers hebben dat naar ons gevoelen uit het oog verloren en in exacte tabellen onvoldoendes uitgedaald en gekwantificeerd waar zij slechts hadden mogen prijzen en aanmoedigen.

2. Ons tweede oordeel berust op het feit dat de totaliteit van de eisen, die aan de jaarrekening worden gesteld, nog niet volledig is opgeschreven. Het is algemeen bekend dat de minister in het kader van de op betrekkelijke vrijheid berustende wet een beroep heeft gedaan op het georganiseerde bedrijfsleven ten einde „de in het maatschappelijk verkeer gehanteerde grondslagen als in art. 5 bedoeld, te inventariseren en te toetsen aan hetgeen naar hun oordeel in het huidige bestel in het maatschappelijk verkeer en ter voldoening aan art. 2 en 3 als aanvaardbaar kunnen worden beschouwd” (MvT) 13). Er zijn tot nu toe twee afleveringen van „Beschouwingen naar aanleiding van de wet op de jaarrekening van ondernemingen” door de Commissies Jaarverslaggeving van de Raad van Nederlandse Werkgeversverbonden, het Overlegorgaan Vakcentrales en het Nederlands Instituut van Registeraccountants verschenen 14). Deze hebben nog een voorlopig karakter en bestrijken nog niet alle mogelijke facetten van de jaarrekening. Wel is reeds duidelijk, dat de commissies hun taak veel ruimer hebben opgevat dan alleen de behandeling van de in art. 5 bedoelde waarderingsgrondslagen. Pas als dit werk voltooid is, beschikken wij in dit land over volledige „voorschriften” — dat woord is iets te sterk — voor de jaarrekening en pas daarna is een goed oordeel mogelijk over de deugdelijkheid van de wet. Men moet in een land waarin men met zeer verbrede instemming veel aan de „vrije maatschappelijke krachten” heeft overgelaten niet ongeduldig worden. Men kan namelijk niet verlangen, dat de codificatie van „accounting principles”, waarmee in Amerika enkele decennia zorgvuldig researchwerk gemeoid is geweest, in een handomdraai tot stand wordt gebracht. Het is dan ook de vraag of het negatieve oordeel over de kwaliteit van de WJO niet ietwat ontijdig en daarom ook enigszins onverantwoord is geuit.

4. De naleving van de bepalingen van de WJO

Het niet voldoen aan „wensen” is uiteraard minder ernstig dan het niet voldoen aan wettelijke voorschriften. Wanneer dit laatste met naam en toenaam wordt geconstateerd en gepubliceerd, moeten de onderzoekers wel sterk in hun schoenen staan. Dat eist:

- a. een vrijwel algemeen aanvaarde interpretatie van de wettelijke bepalingen;
- b. een juiste constatering van hetgeen de betreffende jaarrekening wel of niet vermeldt.

Op beide onderdelen zullen wij hieronder ingaan, waarbij wij uiteraard t.a.v. sub b. moeten opmerken dat wij steekproefsgewijze te werk zijn gegaan, omdat wij niet in staat waren het volledige onderzoek van de vijftig jaarrekeningen te dupliceren.

Wij merken vooraf reeds op, dat de onderzoekers waarschijnlijk één bepaling in de WJO niet op haar juiste waarde hebben geschat, nl. de tweede zin van art. 4, luidende: „Daarbij worden in ieder geval de voorschriften, vervat in de hoofd-

11) Zie daartoe bijv.: NIVRA-geschriften, nr. 12, *Onderzoek jaarverslagen*, 1974. A. N. de Bruin, *De toegepaste waarderingsmethoden van duurzame activa*, MAB, januari 1970.

12) T.a.p., blz. 27, links.

13) Zoals geciteerd in P. Sanders, G. L. Groeneveld, R. Burgert, *Wet op de Jaarrekening van Ondernemingen*, (losbladig), III Art. 5 - 2.

14) Zie hierover P. Sanders, G. L. Groeneveld, R. Burgert, *De jaarrekening nieuwe stijl*, 2e druk 1975, blz. 76 e.v. en de daar vermelde literatuur.

stukken II en III, in acht genomen, *tenzij dit zou leiden tot afzonderlijke vermelding van posten, die in het geheel van de jaarrekening van te verwaarlozen betekenis zijn*". In deze zin is in onze wet het bekende en tevens zo moeilijk op objectieve wijze toepasbare beginsel van „materiality” verankerd. Dit beginsel eist — kort gezegd — enerzijds de afzonderlijke vermelding van die posten, die voor het vormen van een goed oordeel over vermogen en resultaat enz. onmisbaar zijn en staat anderzijds toe dat afzonderlijke vermelding van bepaalde posten achterwege mag resp. moet blijven, wanneer deze voor het vormen van een goed oordeel slechts van ondergeschikte betekenis zijn, zulks ook om te voorkomen dat men „door de bomen het bos niet meer ziet”. Men krijgt de indruk, dat in tabel I het niet vermelden van *elke* post, die krachtens de hoofdstukken II en III WJO afzonderlijk vermeld moet worden, zonder meer negatief is beoordeeld zonder rekening te houden met de mogelijkheid dat zo'n post wel eens „immaterial” kan zijn. Het niet op zijn juiste waarde schatten van het „materiality”-beginsel 15) kan ook zeer wel met zich brengen dat de onderzoekers niet in alle gevallen terecht de accountants kritiseren door zich te „veroorloven” op te merken, dat het hen „is opgevallen, dat de accountantsverklaring in geen enkel geval melding maakt van afwijkingen in de jaarrekening van de WJO, hoewel in alle door ons beoordeelde jaarrekeningen één of meer van zulke afwijkingen te constateren zijn” 16). Alleen deze constatering al had wel tot enig nadenken mogen stemmen. Dit nadenken zou dan wellicht tot de conclusie hebben geleid, dat vele zaken slechts op grond van „inside knowledge” te beoordelen zijn.

In hetzelfde licht moet ook de wens van het opnemen van een „ontkenningsclausule” 17) (II-17) worden beoordeeld. Daarmee wordt bedoeld „een clausule in het jaarverslag (bedoeld zal zijn: in de jaarrekening) blijkens welke een bepaald item zich niet heeft voorgedaan”, om te voorkomen, dat de lezer zich moet afvragen „of een bepaald item zich inderdaad niet heeft voorgedaan, dan wel of vergeten is van de aanwezigheid ervan melding te maken”. Het lijkt wel, of de onderzoekers niet bereid zijn goede trouw bij de verslaggevers te veronderstellen. Bovendien wordt de WJO — afgezien van het reeds gesignaleerde art. 4 — in zoverre fout geïnterpreteerd, dat geen vermelding van andere posten vereist zou zijn dan die genoemd in de hoofdstukken II en III van de WJO. Hoe zo'n ontkenningsclausule zou moeten functioneren in een wet, die *minimum*voorschriften geeft, is niet goed in te zien. Men kan dan namelijk toch niet nagaan, of voor alle niet vermelde posten, die volgens de wet noodzakelijkerwijs te vermelden waren, wel een ontkenningsclausule is opgenomen. Tenslotte had men naast een „ontkenningsclausule” een „non-material”-clausule moeten verlangen, want vrijwel in elke jaarrekening zullen posten niet afzonderlijk vermeld zijn omdat zij „immaterial” zijn.

Wij zullen nu verslag doen van de genomen steekproeven, waarbij zowel kwesties van interpretatie als van feitelijke constatering ter sprake zullen komen.

Jaarrekening/jaarverslag

In een aantal gevallen wordt kritiek uitgeoefend op het feit dat verplichte informatie niet in de jaarrekening, maar in het jaarverslag is vermeld. Hoewel toegegeven kan worden, dat soms de grens tussen beide in werkelijkheid niet duidelijk te trekken is, zijn toch in een aantal gevallen onvoldoendes uitgedoeld, waar deze onzekerheid zich naar onze mening niet voordoet. Zo wordt bijv. Naarden International bekritiseerd omdat de waarderingsgrondslagen niet in de jaarrekening, maar in het jaarverslag zouden zijn vermeld; de betreffende blz. 22 en 23 van het jaarverslag behoren echter duidelijk tot de jaarrekening. Philips en Meneba krijgen, om twee andere voorbeelden te noemen, een onvoldoende omdat de winstverdeling niet in de jaarrekening zou zijn opgenomen. Er is o.i. echter geen enkele twijfel dat blz. 23 Meneba en blz. 45 Phi-

lips tot de jaarrekening behoren. Materieel is dit een weinig belangrijk probleem, omdat de beroepsopvattingen van de accountants meebrengen, dat alle informatie die in het jaarverslag is opgenomen en duidelijk verband houdt met de jaarrekening, onder de accountantscontrole valt.

Art. 5 lid 2

De naleving van art. 5 lid 2 is getoetst aan twee criteria:

- vermeldt de toelichting de wijze van waardering van de verschillende categorieën activa;
- vermeldt de toelichting de grondslagen waarop de bepaling van het resultaat berust 18)?

Wat onder criterium sub b. wordt verstaan, waarvoor in de duidelijke bewoordingen van art. 5 lid 2 („De toelichting geeft een uiteenzetting omtrent de grondslagen” = de in lid 1 bedoelde waarderingsgrondslagen) geen aanknopingspunt is te vinden, wordt niet vermeld. Ook de waarneming, dat slechts zes van de vijftig ondernemingen geheel aan dit criterium voldoen, heeft bij de onderzoekers helaas geen „second thoughts” doen rijzen. De vraag komt op of deze zes ondernemingen zich slechts van de overige onderscheiden doordat zij in een afzonderlijke paragraaf de waarderingsgrondslagen vermelden, terwijl de overige ondernemingen dat bij de toelichting op de betreffende posten opnemen. De hoofdvraag blijft uiteraard, of de toelichting deze waarderingsgrondslagen duidelijk vermeldt waardoor tevens blijkt, welk systeem van winstbepaling is gevolgd. De vele onvoldoendes (44) lijken niet erg aanvaardbaar. Om een voorbeeld te noemen: waarom verdient de NSU hier een betere beoordeling (+/-) dan de KNSM (-)? Naar onze mening geven beide enigszins vergelijkbare ondernemingen in essentie dezelfde informatie.

Het doet ook formalistisch aan, dat Pakhoed een +/- oordeel krijgt, omdat de waarderingswijze van de „overige vlottende activa” niet vermeld is. Het is zonder meer duidelijk, dat het hier gaat om de overlopende posten, een nogal heterogene groep van veelal betrekkelijk kleine posten, waarvan de waardering vrijwel nergens uitvoerig wordt toegelicht omdat elke post of groep van gelijksoortige posten als regel „immaterial” zal zijn, terwijl ook de wijze van waardering veelal vanzelf spreekt 19).

Art. 6

T.a.v. de toetsing van art. 6 is te lezen dat „de wet voor de indeling van de reserves geen enkel criterium geeft” 20). Hier hebben de onderzoekers blijkbaar het laatste lid van art. 20 over het hoofd gezien, waarin staat: „De reserves worden onderscheiden in groepen, zoals agio-reserve, herwaarderingsreserve en ingehouden winst”.

Art. 8 lid 1

Omtrent art. 8 lid 1 hebben de onderzoekers kennelijk drie beoordelingscriteria (zie blz. 20) geformuleerd:

- de winstverdeling moet zijn vermeld in de winst- en verliesrekening of in de toelichting;
- het nummer van het betreffende artikel van de statuten moet zijn vermeld;

15) Zie over het „materiality”-beginsel P. Sanders, G. L. Groeneveld, R. Burgert, t.a.p., blz. 63, alsmede bijv.: L. A. Bernstein, The concept of materiality, *The Accounting Review*, januari 1967, no. 1, volume XLII, blz. 86 e.v.; B. Lev, The aggregation problem in financial statements: an informational approach, *Journal of Accounting Research*, herfst 1968, blz. 247 e.v.

16) T.a.p., blz. 47, links.

17) T.a.p., blz. 28, rechts.

18) T.a.p., blz. 9, rechts.

19) In Tabel I op blz. 17, links is t.a.v. het tweede oordeel m.b.t. art. 5 lid 3 een foutje geslopen: het enige oordeel +/- in de kolom jaarrekening behoort thuis in de kolom met oordeel + voor het jaarverslag.

20) T.a.p., blz. 10, links.

c. de letterlijke tekst van de betreffende statutenbepaling moet worden vermeld.

Uit hetgeen geschreven is op blz. 10 over art. 8 krijgt de lezer de indruk, dat de onderzoekers van mening zouden zijn, dat de vereiste informatie omtrent de winstverdeling slechts in de jaarrekening van de moeder gegeven mag worden, en dat ook de naleving van deze eis zal worden getoetst. In feite blijken echter slechts de bovengenoemde drie punten getoetst te zijn. Wellicht ten overvloede merken wij op, dat informatie omtrent de winstverdeling naar onze mening ook in het kader van de geconsolideerde jaarrekening gegeven mag worden, wanneer deze dezelfde winst en hetzelfde vermogen vertoont als de jaarrekening van de moedermaatschappij. Velen zullen dat zelfs beter vinden. Daar in dat geval de informatie in de toelichting is vermeld — de geconsolideerde jaarrekening behoort immers op grond van art. 13 tot de toelichting — is geheel aan de wettelijke eis ex art. 8 voldaan. Strijd met de wet is dus niet aanwezig.

Het feit, dat aan de eis onder c slechts door twee ondernemingen in de jaarrekening en door drie — ten onrechte — in het jaarverslag is voldaan, had o.i. wel weer aanleiding mogen geven tot „second thoughts”, ondanks de „navraag ten departemente”. Het essentiële is uiteraard, dat blijkt, dat de toegepaste winstverdeling in overeenstemming is met de toch al openbare statuten. Dat kan ook blijken uit de vermoedelijk veel voorkomende manier om de berekening van de veelal gestaffelde winstverdeling te geven onder gebruikmaking van de statutaire terminologie met vermelding van het artikelnummer. Heeft hier andermaal enig formalisme niet tot een ietwat onverantwoorde kritiek geleid? Dit geldt ook voor enige gevallen (Stevin, blz. 49, Heineken, blz. 45 en Pakhoed, blz. 54), waarin in de jaarrekening duidelijk een beknopte winstverdeling is opgenomen, terwijl elders een uitvoerige winstverdeling is weergegeven.

Art. 10

De kritiek t.a.v. de in dit artikel aangeduide wenselijke specificatie van de vaste activa doet wel erg formeel aan. Het spreekt vanzelf, dat de wettelijke indeling bij wijze van voorbeeld voor de gewone industriële onderneming gegeven is en dat elke zinvolle andere specificatie tevens aanvaardbaar is. Zo is niet in te zien, waarom de functionele specificatie van de Koninklijke Nederlandse Petroleummaatschappij niet voldoende zou zijn. Océ-Van der Grinten bijv. krijgt een onvoldoende, omdat de „installaties” niet zijn samengevoegd met machines, maar met gebouwen. Hoe een buitenstaander dit als een fout kan schetsen, ontgaat ons: er zijn immers nog al wat „installaties” denkbaar die aard- en nagelvast met onroerende goederen verbonden zijn.

Art. 14 lid 1 (vermelding naam en zetel van deelnemingen)

Een enigszins formalistische beoordelingswijze valt ook op t.a.v. art. 14 lid 1; het is niet goed in te zien, waarom „een opgave van de 'belangrijkste' meerderheidsdeelnemingen” 21) wel tot een positief oordeel kan leiden, terwijl dat met „een opsomming van de 'werkmaatschappijen' zonder nadere omschrijving” niet het geval kan zijn. Hoe „outsiders” het aandurven de juiste naleving van dit wetsartikel in twijfel te trekken omdat de opsomming niet volledig zou zijn 22) is niet erg begrijpelijk. Hebben zij namelijk wel middelen om die volledigheid te beoordelen? Daarbij moet er rekening mee worden gehouden, dat art. 14 lid 1 niet verplicht tot het geven van een sluitende specificatie per deelneming van de totale boekwaarde dezer deelnemingen in de enkelvoudige balans. (De Telegraaf — blz. 18 t/m 20 —, die zo'n specificatie wel geeft, krijgt op onbegrijpelijke gronden een onvoldoende). Dat 18 ondernemingen de opsomming hunner meerderheidsdeelnemingen niet in de jaarrekening in engere zin, maar elders in het verslag opnemen, is formeel gezien uiteraard fout, een fout die echter gemakkelijk vermeden kan worden door een zinnetje in de toelichting, aanduidende,

waar de bedoelde opsomming te vinden is. Opneming elders in het verslag zal voor de „lay-out” vermoedelijk vaak aantrekkelijk zijn. Waarom slechts drie ondernemingen (Unilever, Stevin en Pakhoed) met een plus gewaardeerd worden, blijft duister. Wellicht omdat alleen zij het woord „statutaire zetel” gebruiken en alle overige slechts plaatsnamen vermelden? Of omdat zij de deelnemingspercentages vermelden, hetgeen de wet echter niet voorschrijft (Unilever, Pakhoed)?

Art. 14 lid 3 (toelaatbare onvolledigheid naamsvermelding deelnemingen)

De toetsing van art. 14 lid 3 te zamen met lid 4 leidt ook tot vele onvoldoendes, vermoedelijk doordat de onderzoekers menen, dat de onderneming in geval van onvolledigheid van de opsomming van haar deelnemingen niet alleen moet vermelden dat haar opsomming onvolledig is, maar bovendien een *expliciet* beroep op art. 14 lid 3 moet doen. Dat laatste is wederom een wat formalistische eis; het belangrijke feit voor de lezer is immers simpelweg de onvolledigheid.

Om de toetsing van de bepalingen over deelnemingen af te sluiten moet nog opgemerkt worden, dat twee ondernemingen verweten wordt dat zij hun in NV-vorm gegoten pensioenfondsen niet als dochterondernemingen hebben beschouwd. De Pensioen- en Spaarfondsenwet moge tot stand gebracht hebben dat pensioenverplichtingen niet meer op de werkgever zelve rusten en dat de aanwezige tegenwaarde dezer verplichtingen niet meer aan het bedrijfsrisico onderhevig is, de onderzoekers schijnen niettemin te menen, dat de jaarrekening van deze fondsen van belang is voor het oordeel over rentabiliteit, liquiditeit en solvabiliteit van de werkgever. Dergelijke jaarrekeningen in de consolidatie opnemen wordt blijkbaar eveneens wenselijk geacht 23).

Art. 16 lid 1 (specificatie voorraden)

Het valt niet in te zien waarom Hoogovens voor de specificatie van de voorraden een onvoldoende krijgt en Koninklijke Petroleum Mij. een voldoende. Voor beide geïntegreerde ondernemingen geldt dat vele producten zowel halfprodukt als gereed produkt kunnen zijn. De in de wet genoemde indeling zal door de aard van het productieproces soms niet mogelijk zijn en dan is het uiteraard niet verantwoord de gegeven specificatie als onvoldoende te beoordelen.

Art. 19 lid 1 en 2 (opeisbaarheid en vrije beschikking van/over liquide middelen en fondsen)

Bij de toetsing van de naleving van art. 19 lid 2 menen de onderzoekers dat de meest duidelijke en ondubbelzinnige balanspost „liquide middelen” nog toelichting behoeft 24). Moet dan in de toelichting nog zo iets geschreven worden als: „De liquide middelen zijn inderdaad liquide”? De behoefte aan deze informatie lijkt slechts te kunnen opkomen bij hen, die niet wensen te geloven wat in duidelijke bewoordingen geschreven staat. Dat blijkt ook, want het argument is, dat in die gevallen „ook de afzonderlijke vermelding van de beurs- en overige fondsen niet te vinden is”. Is het een wet van Meden en Perzen, dat ondernemingen „beurs- en overige fondsen” behoren te bezitten? Bij de toetsing van dit artikel is bij de onderzoekers niet de voor de hand liggende gedachte opgekomen, dat wanneer daaromtrent niets medegedeeld wordt, de bank- en girosaldi inderdaad direct opeisbaar en geheel ter vrije beschikking zijn. In dit laatste schuilt 41 maal het oordeel □, d.i. het is niet te beoordelen of aan het betreffende cri-

21) T.a.p., blz. 10, rechts.

22) T.a.p., blz. 20, rechts.

23) T.a.p., blz. 17, rechts, sub 4 en blz. 18, rechts, sub 26.

24) T.a.p., blz. 21, links.

terium is voldaan; of: het desbetreffende criterium is niet van toepassing.

Art. 22 lid 5

T.a.v. art. 22 lid 5, behandelende de verplichting om mededeling te doen van de in het volgende boekjaar vervallende gedeelten van de schulden op lange termijn is de onderzoekers gebleken, dat 6 ondernemingen die informatie slecht of niet verschaffen. Zou het niet mogelijk zijn, dat zij deze voor het beeld van de liquiditeit van belang zijnde informatie impliciet wel verschaffen doordat de in het volgend jaar vervallende gedeelten van de lange-termijnschulden zijn opgenomen onder de schulden op korte termijn? Dat lijkt ons een geenszins verwerpelijke procedure. Of zij daar dan afzonderlijk vermeld moeten worden is weer een kwestie van „materiality”. Het komt ons ook formalistisch voor het vermelden van het het volgend jaar vervallende bedrag *per lening* (VNU, blz. 33 en VMF, blz. 34) als ontoereikend te kwalificeren. In iets mindere mate geldt hetzelfde voor Meneba, blz. 31 en Ahold, blz. 33.

Art. 23 lid 1 (specificatie voorzieningen)

Bij de toetsing van art. 23 lid 1, handelende over voorzieningen, geven de onderzoekers blijk toch wel enige connectie te onderhouden met het „materiality”-begrip: een post „diverse voorzieningen”, meer uitmakende dan een kwart van het totaal is niet aanvaardbaar: zo'n post behoort nader te worden gespecificeerd 25). Waarom een kwart, waarom geen 30%, 40%, 20% of 10%? Ziedaar een subjectief oordeel, dat hier weliswaar niet te vermijden is, maar toch wel tot enige voorzichtigheid mag leiden bij het publiekelijk uitreiken van premies en boeten. Blijft de grens van een kwart overeind, indien de diverse voorzieningen stuk voor stuk erg klein zijn? Sommige ondernemingen hebben meer aanleiding om voorzieningen — bijv. dynamische — te vormen dan andere, sommige hebben toevallig per ultimo 1973 een eenmalige grote voorziening. Toch voor *alle* de grens leggen bij 25% van het totaal?

Omtrent de voorzieningen komt in verband met art. 26 (mogelijke verplichtingen uit hoofde van borgtocht e.d., in de wet garantieverplichtingen genoemd) nog een merkwaardige zin voor: „In de praktijk komt overigens onder de voorzieningen ook voor de post Garanties op afgeleverd produkt, of de post Garantieverplichtingen, zonder nadere toelichting; dit laatste is verwarrend en naar onze mening in strijd met art. 23.1” 26). Als dergelijke verplichtingen *expressis verbis* onder de voorzieningen zijn opgenomen, dan kan dat uiteraard niets anders betekenen dan *Voorziening* voor „Garanties op afgeleverd produkt” of *Voorziening* voor „Garantieverplichtingen”. Dat dit in strijd zou zijn met art. 23 lid 1 is moeilijk in te zien; er wordt ook geen enkel argument voor aangevoerd. Deze kwestie is niet onderzocht; oordelen zijn derhalve niet geveld.

Art. 25 lid 1

De argumentatie op grond waarvan art. 25 lid 1 buiten beschouwing is gelaten, lijkt ons wat vreemd. Dit artikel zou niet voldoen aan de eis, dat de naleving ervan op eenvoudige wijze kan worden vastgesteld. Dit artikel eist „dat van de door de onderneming aangegane belangrijke financiële verplichtingen voor een aantal jaren in de jaarrekening melding wordt gemaakt. Zij (= de wet) verlangt niet dat van deze verplichtingen *ook het bedrag* (onze cursivering) wordt vermeld. Voor een deel van deze verplichtingen, bijv. voor die uit hoofde van licentie-overeenkomsten is dit ook niet goed mogelijk” 27). Welke betekenis heeft het vermelden van het bestaan van verplichtingen, wanneer de omvang daarvan niet wordt aangeduid? Soms kan men de omvang aangeven door het noemen van een absoluut jaarbedrag, soms door aan te geven dat bijv. de verplichting per jaar $x\%$ van grootheid y bedraagt.

Art. 26 (borgtochten e.d.)

Het komt ons voor, dat ook omtrent art. 26 de onderzoekers door interpretatiemoelijkheden geplaagd worden. Zo krijgt Kluwer (blz. 15) een onvoldoende, omdat wordt medegedeeld dat de moeder zich garant heeft verklaard voor alle schulden van de dochters „in verband met de Wet op de Jaarrekening”, zonder dat daarbij een bedrag is vermeld. Deze mededeling is echter volkomen overbodig, hetgeen uitdrukkelijk te lezen valt in de Memorie van Antwoord bij de WJO: „Indien de verplichtingen van de dochtermaatschappij, waarvoor de moedermaatschappij garantie heeft gegeven, in de geconsolideerde jaarrekening zijn opgenomen, is een afzonderlijke vermelding van die garantie overbodig” 28). Dit spreekt ook van zelf, daar anders eenzelfde schuld van het concern tweemaal vermeld zou worden. Ook Van Berkel (blz. 31) krijgt een onvoldoende voor onvolledigheid van een soortgelijke niet door de wet vereiste mededeling.

Art. 29 lid 1

Eveneens op voor ons niet begrijpelijke gronden is de naleving van art. 29 lid 1, handelende over de opbouw van de winst- en verliesrekening, niet getoetst. Het argument daarvoor is, dat de wet niet aanduidt wat verstaan moet worden onder „bedrijfsresultaat” en „overige baten en lasten” 29). Is het niet te veel gevraagd van de wetgever, dat hij van alle tamelijk gangbare bedrijfseconomische begrippen nog omschrijvingen zou moeten geven? Art. 29 lid 1 geeft o.i. een raamwerk van de winst- en verliesrekening, dat naar ons voorkomt in de praktijk niet tot grote problemen aanleiding geeft.

Art. 30

Vreemd lijkt ons ook de toetsing van art. 30. Dit artikel zou volgens de onderzoekers inhouden, „dat als in de Toelichting een geconsolideerde jaarrekening wordt opgenomen, van de moedermaatschappij c.q. houdstermaatschappij (slechts) de balans moet worden gepubliceerd” 30). Dit is een onjuiste interpretatie. De strekking van art. 30 is slechts dat in de geschetste omstandigheden naast de enkelvoudige balans ook de enkelvoudige winst- en verliesrekening gepubliceerd moet worden, maar de laatste behoeft niet aan de eisen van artt. 28 en 29 WJO te voldoen. Vermoedelijk hebben de onderzoekers in feite slechts de niet tot de WJO behorende bepaling ex art. 42 lid 1 WvK 31) omtrent de ondertekening van de jaarstukken getoetst. Een onderneming, die bij dit artikel uitsluitend voldoende heeft gescoord (Bols), vertoont niettemin in haar jaarverslag de volgende onjuistheden:

1. de winst- en verliesrekening van de moedermaatschappij ontbreekt;
2. de toelichting bij de enkelvoudige balans is niet door bestuurders en commissarissen getekend;
3. ten onrechte dragen de geconsolideerde balans en de geconsolideerde winst- en verliesrekening — die immers krachtens de WJO tot de toelichting behoren — de ondertekeningen van de leden van de raad van bestuur en van de commissarissen.

Een enigszins verhelderende vraag is tenslotte: hoe slecht is het slechtste jaarverslag? T.a.v. de 45 gebruikte beoordelingscriteria bereikte dit jaarverslag de volgende score voor zover het de *jaarrekening* betreft:

25) T.a.p., blz. 11, links.

26) T.a.p., blz. 11, links.

27) T.a.p., blz. 8, noot 8.

28) Zoals geciteerd in P. Sanders, G. L. Groeneveld, R. Burgert, *Wet op de Jaarrekening van Ondernemingen*, (losbladig), III Art. 26-1.

29) T.a.p., blz. 8, noot 8.

30) T.a.p., blz. 11, rechts.

31) „De balans, de winst- en verliesrekening en de toelichting worden ondertekend door de bestuurders en de commissarissen;”

	aantal
+ aan het desbetreffende criterium is voldaan	23
□ niet te beoordelen of aan het desbetreffende criterium is voldaan; of: het desbetreffende criterium is niet van toepassing	9
+/- aan het desbetreffende criterium is ten dele voldaan	1
- aan het desbetreffende criterium is niet voldaan	12
	45

Neemt men ook de in het jaarverslag verstrekte informatie in aanmerking, erkennende overigens dat de door de WJO getrokken grens tussen jaarrekening en jaarverslag niet behoort te worden overschreden, dan blijken de 12 negatieve oordelen verminderd te kunnen worden met 5 positieve oordelen (+) en met 2 oordelen „niet te beoordelen” of „niet van toepassing” (□). Er resteren dan vijf duidelijke tekortkomingen en deze blijken dan te zijn:

- geen vermelding van de grondslagen, waarop de bepaling van het resultaat berust — zie hierboven art. 5 lid 2;
- de letterlijke tekst van de statutaire winstverdeling is niet vermeld — zie art. 8 lid 1 hierboven;
- de beurs- en overige fondsen zijn niet afzonderlijk vermeld, leidende tot twee negatieve oordelen — zie art. 19 lid 2 hierboven;
- het bedrag der overige voorzieningen is groter dan 25% van het totaal der voorzieningen, nl. 37% — zie art. 23 lid 1 hierboven.

Het komt ons voor dat het slechtste jaarverslag in elk geval materieel bezien niet zo verschrikkelijk slecht is.

5. Conclusie

Uit het bovenstaande volgt:

1. dat het methodologisch aanvechtbaar lijkt op basis van het verrichte constaterende onderzoek zonder „inside knowledge” kwaliteitsoordelen te vellen, ook omdat de subjectieve keuzes en wegingscoëfficiënten niet expliciet bekend worden gemaakt, ook de formulering van de conclusies in de inleiding en in het laatste hoofdstuk is onevenwichtig;
2. dat vele gesignaleerde tekortkomingen betrekking kunnen hebben op gegevens, wier afzonderlijke vermelding op goede gronden achterwege gelaten kan zijn, nl. op grond van het „materiality”-beginsel;
3. dat hier en daar sprake is van een eigen wetsinterpretatie, die wel vatbaar lijkt voor kritiek;
4. dat op een aantal punten sprake is van een enigszins formalistisch aandoende wijze van beoordeling;

ESB

Mededelingen

Produktenaansprakelijkheid

Op 25 en 26 september a.s. organiseert de Association Européenne d'Etudes Juridiques et Fiscales een tweedaagse conferentie met als thema: „Produktenaansprakelijkheid”. De volgende onderwerpen komen aan de orde: Recht en praktijk van produktenaansprakelijkheid in diverse landen; de internationale ontwikkelingen en de verzekeringsaspecten van produktenaansprakelijkheid.

Inleiders zijn: Dr. Hans-Claudius Ficker, Prof. Mr. J. C. Schultz en H. Dony. Aan de deelnemers aan de

conferentie zal eind augustus een boek worden toegezonden, dat rapporten over het thans geldende recht met betrekking tot de produktenaansprakelijkheid bevat.

Inlichtingen: European Study Conferences Ltd, 22 High Street, Uppingham LE1 9PZ, Rutland, Engeland, tel. (057282) 3601.

Oproep voor papers

Van 25 t/m 27 augustus 1976 organiseert de Stichting Nijenrode, Instituut voor Bedrijfskunde, een congres met als thema: „Decision-making in business”. Het congres valt uiteen in twee delen.

- a. Een symposium van één dag.
- b. Een tweedaagse research-seminar.

sinds 1917

sinds 1917

STENOGRAFENBUREAU

W. STEMMER & Zn. B.V.

Schiebroekseweg 22-24, telefoon (010) 22 38 66
postbus 35007, Rotterdam:

vervaardigt o.a. de officiële gemeenteraadsverslagen van Arnhem, Baarn, Best, Breda, Dordrecht, Eindhoven, Groningen, Haarlem, Haarlemmermeer, 's-Hertogenbosch, Hilversum, Maastricht, Rheden, Rotterdam, Tilburg en Veldhoven.

Wij leveren ook :

notulen van directie- en aandeelhoudersvergaderingen

De jarenlange gedegen ervaring van ons bureau, toepassing van moderne geluidsopnametechniek en vooral onze eerste-klas medewerkers garanderen snel en accuraat werk, uitgevoerd op uiterst betrouwbare en discrete wijze.

I.M.

5. dat de niet op de WJO berustende „bedrijfseconomische gerechtvaardigde wensen” wat de belangrijkste (= de „actuele-waardemethode”) betreft, zeer omstreden en daarom vooralsnog bezwaarlijk te uiten is en wat de overigen betreft voor een groot deel gaan over zaken, die slechts tot weinig gewichtige verbeteringen kunnen leiden van het in art. 2 WJO bedoelde oordeel omtrent vermogen, resultaat, liquiditeit en solvabiliteit.

Het Economisch Instituut van de Rijksuniversiteit Utrecht, Afdeling Bedrijfseconomie komt de verdienste toe een waardevol initiatief te hebben genomen. Zou het Instituut dergelijke onderzoeken willen voortzetten, dan moge het de jaarlijkse Amerikaanse publikatie *Accounting Trends & Techniques* ten voorbeeld strekken. Daarin ontbreken Consumentenbond-achtige samenvattende tabellen. Dan wordt ook voorkomen, dat de indruk gewekt kan worden dat enigszins lichtvaardig geoordeeld wordt over het publikatiebeleid van ondernemingen en over de wijze waarop accountants zich van een wettelijke plicht kwijten. Elk begin is moeilijk, hopelijk zullen volgende onderzoeken tot minder vragen aanleiding geven dan deze eersteling.

R. Burgert
J. Dijkma

Deelname aan het seminar is alleen mogelijk voor degenen, die een paper willen presenteren over recente researchresultaten over „decision-making”; een korte samenvatting moet in drievoud onder opgave van werk-, sessietitel en een kort curriculum vitae vóór 1 mei 1976 worden toegestuurd aan Dr. C. van Dam, Stichting Nijenrode, Instituut voor Bedrijfskunde te Breukeken; voorlopige versies vóór 1 februari 1976. De meest waardevolle bijdragen worden gebundeld en gepubliceerd in de serie „Nijenrode Studies”.

Blijf bij,

lees ESB!

Veel beweren, vraagt veel bewijzen

Uit de bewoordingen waarin de heren Burgert en Dijkstra (hierna B. en D.) hun kritiek op ons rapport geven, spreken ons inziens zoveel pretenties, dat ten aanzien van de kwaliteit van hun betoog de hoogste verwachtingen worden gewekt. Wij hebben bij ons zelf nagegaan, in hoeverre zij aan deze verwachtingen beantwoorden. In dit artikel doen wij verslag van dit zelfonderzoek.

Ter wille van de overzichtelijkheid hebben wij getracht de kritische kanttekeningen van B. en D.:

- enerzijds te verdelen in opmerkingen die ons inziens betrekking hebben op essentiële resp. niet-essentiële onderwerpen;

- anderzijds zoveel mogelijk onder te brengen in een vier-tal categorieën, die binnen elk der rubrieken „essentieel” en „niet-essentieel” globaal kunnen worden onderscheiden. Deze categorieën zijn:

1. kritiek van B. en D., die niet met argumenten wordt ondersteund, of anders gezegd: gratuite beweringen;
2. kritiek, die voortvloeit uit het niet goed c.q. onvoldoende c.q. niet lezen en weergeven door B. en D. van ons rapport en/of de WJO en/of het artikel in *ESB* 1); m.a.w.: gebrekkig lezen en weergeven;
3. kritiek op grond van een afwijkende, ons inziens veelal verouderde, visie van B. en D.;
4. gerechtvaardigde kritiek.

Boven onze opmerkingen staat steeds een „kopje”, dat — zoveel mogelijk gebruik makend van de woordkeus van B. en D. — de kern tracht weer te geven van de kritiek van B. en D., die in de desbetreffende opmerking wordt besproken. Achter het „kopje” staat in romaanse cijfers het paragraafnummer volgens de door B. en D. gehanteerde indeling tussen haakjes vermeld. Ten behoeve van ons resumé zijn onze opmerkingen van een dóórlopende nummering voorzien.

ESSENTIEEL

Categorie 1: gratuite beweringen van B. en D.

1. *De methodologische onevenwichtigheid van ons onderzoek (II)*

In hun inleiding en bij de bespreking van de door ons gevolgde methode geven B. en D. enige citaten uit ons rapport, waarna ze, zonder enige toelichting, opmerken: „Het komt ons voor, dat hier duidelijk sprake is van onevenwichtigheid”. Wij achten het methodologisch onverantwoord, uit de opsomming van enige betrekkelijk willekeurig gekozen citaten *zonder enige nadere argumentatie* de mening uit te spreken „dat hier duidelijk sprake is van onevenwichtigheid” 2).

2. *Onze door B. en D. besproken wensen (exclusief AWM) (III)*

Na hun bespreking van onze wens met betrekking tot een actuele-waardemethode (AWM) bekritisieren B. en D. een

aantal van onze bedrijfseconomische wensen, die ze gedeeltelijk met eigen woorden weergeven.

Wij merken bij deze kritiek het volgende op:

- de bewering dat deze wensen „slechts minimale verbeteringen opleveren” wordt niet nader toegelicht;
- de mening dat door het sec noemen van enige wensen „tevens de moeilijkheden verbonden aan de weging van de belangrijkheid van de criteria” worden gedemonstreerd, is een ander illustratief voorbeeld van de serie vrijblijvende opmerkingen van B. en D.

3. *Het onderscheid jaarrekening/jaarverslag (IV)*

In ons rapport is een halve pagina gewijd aan dit onderscheid 3). Wij hebben geprobeerd, deze problematiek zo duidelijk mogelijk uit de doeken te doen, daarbij aangevend volgens welke gedachtengang en volgens welke criteria wij dit onderscheid hanteren. Met betrekking tot de jaarverslagen van Naarden, Philips en Meneba zijn B. en D. t.a.v. dit onderscheid het in niet mis te verstane termen („duidelijk” en „zonder enige twijfel”) met ons oneens, wederom zonder enige nadere uitleg hunnerzijds. Met beweringen zonder motiveringen valt weinig te beginnen.

Categorie 2: gebrekkig lezen en weergeven door B. en D.

4. *De terughoudendheid (I), de niet-ingewijde lezer (I) en het lichtvaardige oordeel (V)*

B. en D. verwijten ons gebrek aan terughoudendheid en het uitspreken van lichtvaardige oordelen. B. en D. vrezen dat als gevolg van deze gebreken de niet-ingewijde lezer de indruk krijgt dat het op het gebied van de jaarverslaggeving in ons land maar slecht gesteld is. De pers wordt hierbij als getuige aangehaald. Toen wij deze verwijten lazen, hebben wij ons van verbazing de ogen uitgewreven. De redenen hiertoe zijn de volgende.

- Vele van onze criteria en conclusies hebben expliciet een beperkte reikwijdte als gevolg van begrenzingen ten aanzien van de opzet van ons onderzoek of op grond van beperkingen uit het oogpunt van voorzichtigheid, matiging en relativering 4).
- In de conclusies zijn geen percentages vermeld, dit om te voorkomen dat aan deze conclusies een te algemene strekking wordt gegeven.

1) R. M. Vijn, Een onderzoek naar 50 jaarverslagen, *ESB*, 16 april 1975, blz. 348 e.v.

2) Overigens, de combinatie in één zin van „komt ons voor” en „duidelijk” is inconsistent.

3) *Vijftig jaarverslagen; gewogen en te licht bevonden?* blz. 9, links.

4) Zie bijv. blz. 8, links; blz. 9, rechts; blz. 10, links; blz. 11, rechts; blz. 25, links; blz. 27, links en rechts; blz. 28, links; blz. 29, links en blz. 46, links en rechts.

- Wij stellen geen bedrijfseconomische eisen, maar uiten bedrijfseconomische wensen. Dit is in ons rapport afzonderlijk toegelicht 5).
- Wij hebben ten aanzien van de kwaliteit van de onderzochte jaarverslagen geen exacte rangorde van l t/m 50 opgesteld, maar ons beperkt tot het onderscheiden van een „beste” en een „slechtste” categorie.
- Door de publicatie van ons grondmateriaal, i.c. de tabellen I en II, wordt de lezer de mogelijkheid geboden andere wegingen toe te passen, zodat hij zijn eigen „prijzen” kan uitdelen. Op deze mogelijkheid hebben wij de lezer expliciet gewezen 6).
- Wij zeggen nergens, zoals B. en D. beweren, dat:
 - a. de WJO ondeugdelijk is. Het onvervuld laten van verscheidene bedrijfseconomische gerechtvaardigde wensen is iets anders dan de WJO kwalificeren met „ondeugdelijk”;
 - b. de WJO niet algemeen wordt nageleefd; wij komen tot de conclusie dat de WJO door de onderzochte ondernemingen over het geheel genomen „niet onbevredigend” wordt nageleefd 7);
 - c. de accountants op de naleving van de WJO geen effectief toezicht uitoefenen, laat staan dat wij een uitspraak doen over de mate van effectiviteit van de accountantscontrole; wij hebben slechts opgemerkt: „Hoewel wij bij alle ondernemingen één of meer wetsafwijkingen constateren, maakt geen enkele verklaring van enige wetsafwijking melding” 8).

Kortom, de door B. en D. via een retorische vraag geuite vrees met betrekking tot de niet-ingewijde lezer vindt in ons rapport geen enkele grond.

5. Onze belangrijkste wens: een actuele-waardemethode (AWM) (III)

Vooraf heeft het gebrekkig lezen B. en D. duidelijk parten gespeeld. Wij vinden het zeer betreurenswaardig, dat als gevolg van deze onzorgvuldigheid B. en D. ons een aantal uitspraken in de mond leggen, die door ons niet zijn gedaan.

B. en D. vereenzelvigen onze wens inzake toepassing van „een methode, die op een verantwoorde wijze de storende invloed van de geldontwaarding tracht uit te schakelen” met de toepassing van de vervangingswaardemethode (VWM). Vervolgens wordt gesteld dat elke onderneming, die niet de door B. en D. tot VWM „omgetoverde” wens vervult, door ons „met een negatief oordeel wordt gestraft” en „... dat van de vijftig onderzochte ondernemingen slechts twee deze wens vervullen”. Even verder merken B. en D. op „... dat de actuele-waardemethode door ons 'wenselijk' wordt geacht om op 'een verantwoorde wijze de storende invloed van de geldontwaarding ... uit te schakelen’”. Deze serie uitspraken geeft een voorstelling van zaken, die onvolledig en tendentieus is. Onze reactie is als volgt:

a. Als een „eerste mogelijkheid” ter vervulling van onze, bovenstaand geciteerde, wens hebben wij genoemd „dat zowel de balans als de winst- en verliesrekening (wvr) voor alle relevante activa en passiva intracomptabel wordt gebaseerd op een actuele-waardemethode”. Het blijkt dat 2 van de 50 onderzochte ondernemingen deze „eerste mogelijkheid” hanteren.

b. Als een voorbeeld van laatstgenoemde methode hebben wij de VWM genoemd 9).

c. Binnen het kader van onze wens inzake de actuele waarde zijn enige andere mogelijkheden opgenomen, gerangschikt in afnemende mate van toepassing van een AWM volgens de onder a. genoemde drie criteria 10). Daarin komen onder meer voor het lifostelsel en de ijzerenvoorraadmethode 11).

d. In het *ESB*-artikel van 16 april jl. is nog eens gewezen op de terughoudendheid, die wij t.a.v. de onderhavige wens hebben betracht 12).

e. Het zal de lezer thans duidelijk zijn dat, evenals de hier-

boven weerlegde uitspraken van B. en D., ook hun bewering dat wij „de” AWM (deze is volgens B. en D. identiek met de VWM) wenselijk achten om de storende invloed van de geldontwaarding op een verantwoorde wijze uit te schakelen, berust op verkeerd lezen van ons rapport. De hier bedoelde rechtstreekse koppeling tussen „de” AWM en de geldontwaarding hebben wij gewoon niet gelegd. In dit verband wijzen wij nog op een niet zo klein addertje onder het gras: B. en D. citeren: „... van de geldontwaarding uit te schakelen”, terwijl in onze tekst staat: „... van de geldontwaarding tracht uit te schakelen”. Gezien de context is de toevoeging „tracht” naar onze mening meer dan een nuanceverschil; deze weglating in het citaat door B. en D. kan dan ook als een grove nalatigheid worden gekwalificeerd.

Het door B. en D. als Achilleshiel aangemerkt probleem is inderdaad een grote moeilijkheid, maar daarom nog geen onoverkomelijke. Nijverdal ten Cate, om met één voorbeeld te volstaan, heeft voor dit probleem gezien haar jaarverslag 1973 blijkbaar een oplossing gevonden. In het kielzog van hun Achilleshiel-opmerking zeggen B. en D. dat „niettemin de toepassing van bedoelde methode van een ieder zonder meer wordt verlangd”. Hierboven hebben wij naar wij hopen voldoende aangetoond dat deze opmerking iedere grond mist.

B. en D. zijn van mening dat toetsing van onze belangrijkste wens „weinig nieuwe feitelijke kennis oplevert, omdat het resultaat bij voorbaat bekend was”. Wij zijn zo vrij op te merken, dat er wel nieuwe feiten op tafel zijn gekomen, namelijk een overzicht van met betrekking tot 1973 toegepaste waarderingstechnieken door 50 individuele met name genoemde ondernemingen. Voor zover ons bekend is dit tot op heden in Nederland nog niet gebeurd. Waarom zou het resultaat bij voorbaat bekend zijn? Op grond van de in B. en D.'s voetnoot 11 genoemde documentatie? Die heeft betrekking op vroegere jaren, is minder gedifferentieerd en vermeldt geen enkel resultaat per afzonderlijke onderneming 13).

6. De adjusted historical cost methode (III)

Wij hebben die methode niet zonder meer afgewezen. Onze kwalificatie „... bepaalde gevaren inhouden” 14) is, dunkt ons, iets anders dan zonder meer afwijzen. Overigens wijzen de collega-accountants van B., de heren P. C. Breek en H. Vermeulen, deze methode wel af, beiden echter niet „zonder meer”, maar met argumenten omkleed 14).

7. Onze door B. en D. besproken wensen (excl. AWM) (III)

Aan hetgeen we reeds in bovenstaande opmerking no. 2 naar voren hebben gebracht voegen we hier nog het volgende aan toe.

- Het vermelden en bespreken van deze criteria,

5) T.a.p., blz. 22, voetnoot 2.

6) T.a.p., blz. 46, links en het *ESB*-artikel van 16 april 1975, blz. 349, rechts.

7) T.a.p., blz. 46, links.

8) T.a.p., blz. 21, rechts.

9) T.a.p., blz. 22, rechts.

10) Namelijk: 1. zowel t.a.v. de balans als t.a.v. de WVR; 2. voor alle relevante activa en passiva; 3. intracomptabel.

11) T.a.p., blz. 23, links.

12) T.a.p., blz. 350, links: „Niettemin hebben wij in de loop van dit onderzoek ook op dit onderdeel onze oorspronkelijke wensen bijgesteld”. En: „De indeling maakt het mogelijk dat ondernemingen die een AWM (of elementen daarvan) fragmentarisch toepassen, met betrekking tot dit onderdeel toch nog één of meer positieve punten kunnen scoren”.

13) Het Nivra-rapport op 1971 en het artikel van A. N. de Bruin op 1967. In het *ESB*-artikel van 16 april 1975 is hier op gewezen (blz. 352).

14) T.a.p., blz. 24, voetnoot 10.

blijkbaar zonder acht te slaan op de door ons bij ieder criterium gegeven motivering, getuigt ons inziens van wetenschappelijke onzorgvuldigheid.

- Om een verantwoorde indruk te krijgen van het totale pakket van onze bedrijfseconomische wensen dient men naar onze mening meer van onze wensen in beschouwing te nemen dan het aantal dat B. en D. bespreekt. Dan kan de niet-ingewijde lezer onder meer kennis nemen van onze wensen inzake kengetallen, inzake een staat van herkomst en besteding van middelen en inzake de toekomstige ontwikkeling van de onderneming, wensen waaraan ook de winnaars van de Sijthoff-prijs moeten voldoen.

8. Artikel 5 lid 2 van de WJO (IV)

B. en D. zien in dit artikel geen aanknopingspunten voor de toetsing van de vermelding (in de toelichting) van de grondslagen „waarop de bepaling van het resultaat berust”. B. en D. hebben weer niet goed gelezen. In lid 1 wordt namelijk mede gesproken van de grondslagen waarop „... de bepaling van het resultaat berust(en) ...”.

9. Onze subjectieve overwegingen (II)

B. en D. merken op dat we onze subjectieve overwegingen niet hebben geëxpliciteerd. Ook dit verwijt heeft ons hogelijk verbaasd. Precies de helft van ons rapport wordt gevormd door de Inleiding en de Aantekeningen bij de twee tabellen. Hierin hebben we onze — subjectieve — overwegingen ten aanzien van de keuze der criteria en de beoordelingen vermeld. Natuurlijk hadden we nog uitvoeriger kunnen zijn; ook de bepaling van de omvang van de publikatie der subjectieve overwegingen berust op een subjectieve overweging. Maar van ons kan toch moeilijk worden verlangd, dat wij bij ieder van de ca. 6.000 oordelen die we hebben geveld, onze subjectieve gedachten vermelden? Om het nu echter te doen voorkomen alsof wij van die overwegingen niets hebben meegedeeld, is toch wel een erg misleidende voorstelling van zaken.

10. De „zeer aperte verdergaande eisen” (III)

Bij hun bespreking van de opzet van de WJO merken B. en D. op: „... maar men kan in ons land niet — nu onze wet eenmaal bestaat — zeer aperte verdergaande eisen stellen, die een ieder onmiddellijk moet naleven”. Wij hebben geen zeer aperte eisen gesteld, die een ieder onmiddellijk moet naleven. Wij hebben *wensen* geformuleerd, hierop een aantal jaarverslagen getoetst en het resultaat geïnventariseerd; niet minder, maar ook niet meer. In dit verband bevelen wij voetnoot 2 op blz. 22 van ons rapport in B. en D.'s aandacht bijzonder aan 15).

11. Opsomming deelnemingen niet in de jaarrekening, maar elders in het jaarverslag (IV)

B. en D. beamen dat „formeel gezien” bovenstaande handelwijze „uiteraard fout” is, maar ze achten deze fout gemakkelijk te vermijden door in de toelichting een zinnetje op te nemen „aanduidende, waar de bedoelde opsomming te vinden is”. De onderneming die deze raad opvolgt, begeeft zich ons inziens op een gevaarlijk pad. Verwijzing naar het directieverslag zal in ieder geval niet door de wettelijke beugel kunnen. Het door ons op blz. 9 van ons rapport vermelde citaat uit de Memorie van Toelichting laat daarover geen misverstand bestaan 16).

12. De door B. en D. genomen steekproeven (IV)

De wijze waarop de steekproeven zijn genomen, is niet vermeld. Wel valt ons op, dat vrijwel uitsluitend negatieve beoordelingen in de steekproef zijn betrokken.

Categorie 3: de afwijkende, ons inziens veelal verouderde visie van B. en D.

13. De vervangingswaardemethode (VWM) (III)

Uit het gehele betoog van B. en D. ten aanzien van de VWM spreekt hun afwijzing van deze methode. Met het adjectief „futuristisch” wordt ons inziens op deze methode zelfs een karikaturaal stempel gedrukt. Dit is uiteraard het goed recht van B. en D., hoewel ook hier de argumentatie node wordt gemist. Toch is deze afwijzing een merkwaardige zaak als ze wordt geconfronteerd met een mede door B. geformuleerde eis, waaraan Sijthoff-prijswinnaars thans moeten voldoen. Deze eis luidt:

„Een zodanige wijze van verslaggeving is gewenst, dat daarin tot uitdrukking wordt gebracht dat rekening is gehouden met de invloed van veranderingen in de prijzen. Dit zou bijvoorbeeld het geval zijn bij toepassing van *vervangingswaarden* (cursivering door ons), koopkrachtcorrecties en ijzeren voorraadstelsels, alsmede bij lifostelsels”.

Uit deze confrontatie komt een bepaalde tegenstrijdigheid naar voren 17).

14. De inside knowledge (III)

B. en D. achten het vellen van oordelen over het „eindresultaat” — uit de context blijkt, dat hier de jaarrekening wordt bedoeld — zonder inside knowledge een hachelijke zaak. Ons commentaar luidt: voor de beoordeling van een jaarrekening verwerpen we principieel het uitgangspunt dat door B. en D. wordt aangeduid met „inside knowledge”. De hedendaagse ontwikkeling is die van meer openheid; de WJO, maar ook de (herziene) normen voor de Sijthoff-prijs zijn daar een uiting van. Gezien deze ontwikkeling zou het wensen/eisen van inside knowledge de klok terugdraaien zijn; met andere woorden, een verouderde visie. In dit verband is lezing van de uitgave *De jaarrekening nieuwe stijl* aanbevelenswaard. De schrijvers van dit boek (B. is mede-auteur) merken bij hun bespreking van de betekenis van de Wet op de Jaarrekening onder meer op, dat zowel voor de NV als voor de BV geldt dat — vergeleken met de periode vóór de WJO — „haar functionering aanzienlijk verbeterd zou kunnen worden, wanneer een grotere openheid in de jaarverslaggeving werd betracht” 18). Even verder vestigen zij onder andere de aandacht op, wat zij noemen, het inzicht naar buiten dat de jaarrekening moet bieden. Daarbij noemen ze de kapitaalmarkt, de werknemers, de crediteuren en de overheid als de belanghebbenden voor wie dit inzicht is bedoeld 19). Wij onderschrijven beide hier gereleveerde uitspraken. Echter, enerzijds verlangen dat de jaarrekening grotere openheid tentoonspreidt en inzicht naar buiten geeft en anderzijds inside knowledge noodzakelijk achten, levert een innerlijk tegenstrijdige combinatie op, die een tweede voorbeeld is van B.'s inconsistentie.

15. De opzet van de WJO (III)

B. en D. beweren dat wij de gehele opzet van de WJO uit het

15) Daarin wordt opgemerkt dat, als gevolg van het feit dat een aantal bedrijfseconomische wensen tot beoordelingscriteria zijn gemaakt, de onderneming ter voldoening aan deze criteria „moet” handelen overeenkomstig onze wensen.

16) Weegt overigens de lay-out bij B. en D. zwaarder dan de WJO?

17) Een andere tegenstrijdigheid: als een „minimale verbetering” wordt door B. en D. ook gezien onze wens inzake de vermelding van hoofdsom en geaccumuleerde afschrijving inzake duurzame produktiemiddelen. Echter, deze wens staat ook op het verlanglijstje van de commissie die de Sijthoff-prijs uitdeelt, een commissie waarvan B. deel uitmaakt.

18) P. Sanders, G. L. Groeneveld, R. Burgert *De jaarrekening nieuwe stijl*, 1972, blz. 5.

19) T.a.p., blz. 6.

oog hebben verloren. De inspiratiebron voor deze bewering is een mengsel van niet goed lezen en een van ons afwijkende visie. Wij hebben duidelijk uiteengezet, dat we de centrale gedachte van de WJO, zoals die is omschreven in art. 2, onderschrijven, maar dat de concrete eisen, die de wet bij de uitwerking hiervan stelt, te bescheiden zijn om in de jaarrekening deze hoofdgedachte in voldoende mate tot zijn recht te laten komen. Hierin ligt de motivering voor onze bedrijfseconomische verdergaande wensen 20). Ook hebben we nog gewezen op het feit dat een aantal van onze desiderata zo weinig ver gaan „dat ze wellicht reeds op grond van de huidige tekst van de WJO als een wettelijk vereiste zouden kunnen worden beschouwd” 20). Bij de behandeling van de afzonderlijke wensen hebben we hier steeds de aandacht op gevestigd.

Voorts onderschrijven wij hetgeen Sanders, Groeneveld en Burgert bij hun bespreking van artikel 5 opmerken: „Wij concluderen, dat er een aantal kenbronnen is ten aanzien van wat in het maatschappelijk verkeer als aanvaardbaar wordt beschouwd en dat het oordeel over de aanvaardbaarheid in de tijd kan veranderen” 21). Onze wensen zijn een (willekeurig) voorbeeld van bedoelde verandering. Bij de bespreking van de vraag, welke stelsels in het maatschappelijk verkeer als aanvaardbaar worden beschouwd, merken de drie eerdergenoemde schrijvers op: „... de evolutie in de opvattingen kan een vandaag aanvaardbaar stelsel morgen verwerpelijk maken” 22). Ook dit beamen wij volledig; onze met argumenten omklede afwijzing van de historische kostprijsmethode 23) moet in het licht van dit citaat worden bezien.

16. De niet volledig opgeschreven eisen ten aanzien van de jaarrekening en de aanvaardbare interpretatie (III)

Wij onderschrijven de mening van B. en D. „dat de totaliteit van de eisen, die aan de jaarrekening worden gesteld, nog niet volledig is opgeschreven”. Dit is dan ook één van de redenen van ons onderzoek. We voelen ons daarbij enigszins geruggesteund door hetgeen de wetgever m.b.t. de volledigheid opmerkt 24). Voorts zijn wij zo vrij op te merken dat de evaluatie van artikel 5 niet het exclusieve jachtterrein is van de drie door B. en D. genoemde commissies. Wij hebben, als een onderdeel van de „vrije maatschappelijke krachten”, getracht een bijdrage te leveren tot de totstandkoming van een „vrijwel algemeen aanvaardbare interpretatie”, door namelijk de praktijk onder andere met de wet te confronteren, daarvan verslag te doen en daarbij commentaar te leveren.

17. De accountantsverklaring (IV)

• B. en D. achten het mogelijk, dat onze bekritisering van de accountants „niet in alle gevallen terecht” is. Zij sluiten blijkbaar niet uit, dat onze kritiek in vele gevallen terecht kan zijn. Waarvan acte.

• Het maken van kritische opmerkingen in de richting van en het stellen van vragen met een kritische ondertoon aan de accountants is voor ons geen taboe.

• B. en D. wijzen erop „... dat alle informatie die in het jaarverslag is opgenomen en duidelijk verband houdt met de jaarrekening, onder de accountantscontrole valt”. We nemen aan dat ze hierbij doelen op art. 17 en art. 26 van de Gedrags- en Beroepsregels (GBR) van het NIVRA. Bij de bespreking van de voorloper van deze 2 artikelen (art. 11 RBR) zegt IJsselmuiden: „Art. 11 is dus een mening onder vakgenoten; de lezer, tot wie het jaarverslag zich richt is er niet mee bekend en weinig mee gebaat” 25). Elders 26) merkt hij op dat alleen de jaarrekening ter beoordeling van de Ondernemingskamer van het Gerechtshof te Amsterdam staat. Wij sluiten ons bij de mening van IJsselmuiden aan. Bovendien vragen we ons af:

• wie maakt uit, wanneer het door B. en D. bedoelde ver-

band duidelijk is? De GBR is in dit opzicht bepaald niet duidelijk;

- waarom wordt in de accountantsverklaring niet gezegd, dat bepaalde informatie, die buiten de jaarrekening is vermeld, onder deze verklaring valt?

Het is tenslotte van belang een duidelijk onderscheid te maken tussen de accountantsverklaring, die blijkbaar mede betrekking heeft op bepaalde informatie elders in het jaarverslag en de WJO, die bepaalde gegevens uitsluitend in de jaarrekening verlangt. Wij hebben niet nagegaan of de informatie elders in het jaarverslag door de accountantsverklaring wordt gedekt, maar of de door de WJO verlangde informatie wordt verstrekt en zo ja, of dat in de jaarrekening dan wel elders in het jaarverslag gebeurt.

18. De ontkenning Clausule en de goede trouw (IV)

B. en D. opperen de gedachte dat wij, gezien deze door ons gewenste clausule, niet bereid zijn „de goede trouw bij de verslaggevers te veronderstellen”. Deze clausule heeft echter niets te maken met goede of kwade trouw, net zo min als de noodzaak van een accountantscontrole gebaseerd is op een bij voorbaat veronderstelde aanwezigheid van kwade trouw bij de te controleren functionarissen. Wij vragen niet om de ontkenning Clausule op te nemen in een wet, die minimumvoorschriften geeft. Deze clausule past ons inziens in een wet, waarbij deze voorschriften qua aantal en qua inhoud zijn uitgebreid en aangepast in de richting, die wij met onze verdergaande wensen hebben aangeduid.

De door B. en D. signaleerde onmogelijkheid van een ontkenning Clausule zien wij niet in. Een onderneming kan toch gewoon mededelen, dat een door de WJO genoemde post bij haar niet voorkomt? Indien dit bij meer posten het geval is, kan ze dat in één simpel regeltje, ergens in de toelichting, vermelden. En wat te denken van de opmerking van B. en D. dat „men naast een 'ontkenning Clausule' een 'nonmaterial' clausule had moeten verlangen”? Kunnen/moeten we volgens B. en D. nu wel of niet een ontkenning Clausule verlangen? 27).

19. Het materiality-beginsel (IV)

• B. en D. hebben de indruk dat wij dit beginsel niet op zijn juiste waarde hebben geschat. We merken hierbij het volgende op. Als een onderneming van een door de WJO verlangde post niet het bedrag vermeldt, terwijl ze in het jaarverslag zelf aanwijzingen geeft, dat de desbetreffende post bestaat, hebben we een - gegeven. Ontbreken deze aanwijzingen dan hebben we in de onderhavige gevallen ons van een oordeel onthouden. Daarmee hebben we impliciet rekening gehouden met het materiality-beginsel. Kortom, het niet-vermelden van een door de WJO vereiste post is door ons niet zonder meer negatief beoordeeld, zoals B. en D. beweren.

• Voorts zijn we van mening dat dit beginsel met de

20) T.a.p., blz. 22, links.

21) T.a.p., blz. 56.

22) T.a.p., blz. 57.

23) Ons rapport, blz. 23, links.

24) Memorie van Toelichting, blz. 8, links: „... indien in het concrete geval voor een bevredigend inzicht ruimere informatie nodig is, dan behoren aanvullende gegevens te worden verschaft”. Idem, blz. 13, rechts: „onder omstandigheden moet de jaarrekening meer detailleren en de belanghebbenden kunnen dit dan ook verlangen”.

25) Th. L. IJsselmuiden, *Wet op de jaarrekening*, 1972, blz. 90.

26) T.a.p., blz. 16.

27) Zie ook Th. M. Ram, Activering van de eigen verworven know how, *Het Financieele Dagblad*, 3 april 1975, die de wens t.a.v. een ontkenning Clausule onderschrijft en daarbij verwijst naar de eis van de Vereniging voor de Effectenhandel, in een prospectus het al dan niet bestaan van back-service-verplichtingen te vermelden.

grootst mogelijke voorzichtigheid moet worden gehanteerd. De mogelijkheid van weglating van een door de WJO vereiste post met de mededeling dat deze post non-material 28) is, kan voor de ondernemer een grote verleiding betekenen, waar tegenover zoveel mogelijk weerstand moet worden geboden. In die zin onderschrijven wij hetgeen Boukema ten aanzien van deze materie opmerkt 29).

• Het nut van een aparte non-material-clausule zien wij niet in. De ontkenningssclausule kan namelijk worden gebruikt voor het:

- a. ontkennen, dat een door de WJO genoemde post bestaat;
- b. ontkennen, dat een door de WJO genoemde post belangrijk is, met een beroep op art. 4, tweede zin.

20. Waarderingsgrondslagen en winstbepaling (IV)

Wij bestrijden B. en D.'s opvatting, dat indien de waarderingsgrondslagen duidelijk zijn vermeld „tevens blijkt welk systeem van winstbepaling is gevolgd”. Niet voor niets wordt in art. 5 lid 1 van de WJO naast de waarderingsgrondslagen voor activa en passiva gesproken van de grondslagen waarop de bepaling van het resultaat berust. Als de balanswaardering van gebouwen op historische kostprijs-basis geschiedt, is het toch niet vanzelfsprekend dat de afschrijvingen in de resultatenrekening op dezelfde basis worden bepaald? De resultaten van ons onderzoek zijn in dit opzicht illustratief (zie ook tabel II, criterium 1).

21. Ons formalisme (IV)

B. en D. verwijten ons dat we met name ten aanzien van de toetsing van de naleving van art. 8 lid 1 en art. 14 soms te formalistisch te werk gaan. Ons antwoord hierop is kort: de wet stelt nu eenmaal ook formele eisen. Wat de door de wet verlangde statutaire bepalingen betreft: het is een kleine moeite de desbetreffende statutaire bepalingen te vermelden 30). Wat art. 14 betreft het volgende.

- Een lijst van „werkmaatschappijen” behoeft nog niet de door de WJO verlangde opsomming van de meerderheidsdeelnemingen te zijn.
- Wij hebben het als outsiders „aangedurfd” de juiste naleving van dit artikel in twijfel te trekken onder meer in die gevallen, waarin de omschrijving in het jaarverslag zelf aanleiding geeft te veronderstellen, dat de opsomming niet volledig is. Dit was overigens slechts bij 3 van de 50 ondernemingen het geval.
- T.a.v. lid 3: de eis dat in geval van onvolledigheid *expliciet* een beroep op dit lid moet worden gedaan, vinden B. en D. te formalistisch, want „het belangrijkste feit voor de lezer is immers simpelweg de onvolledigheid”. Het gaat er echter juist om, dat het niet vermelden van bepaalde dochters geschiedt *op grond van art. 14 lid 3 en 4* en dit als zodanig wordt vermeld 31).

22. Artikel 29 lid 1 (IV)

B. en D. begrijpen niet waarom wij dit artikel niet hebben getoetst. Zij achten de daarin voorkomende begrippen „tamelijk gangbaar” en vinden dat het voor dit artikel gegeven raamwerk in de praktijk niet tot grote problemen aanleiding zal geven. B. en D. onderschatten blijkbaar de moeilijkheid, die aan toetsing van dit artikel ten grondslag ligt. Te beweren dat „bedrijfsresultaat” en „overige baten en lasten” tamelijk gangbaar zijn, is een even vrijblijvende als nietszeggende opmerking. Vrijblijvend omdat B. en D. deze kwalificatie niet nader toelichten, nietszeggend omdat, zo genoemde termen tamelijk gangbaar zijn, dit nog niet per definitie inhoudt, dat over de inhoud van de gebruikte termen een communis opinio bestaat.

Vooraf met betrekking tot de buitengewone of overige of bijzondere baten en lasten — de hier gebruikte adjectieven worden in de praktijk veelal door elkaar gebruikt — heerst

een grote spraakverwarring. Op twee plaatsen in ons rapport en in het *ESB*-artikel van 16 april jl. hebben we hier nadrukkelijk op gewezen 32). Bovendien is de redactie van dit artikel verwarrend: in lid 1 wordt gesproken over „overige baten en lasten”, waarna in lid 2 in de onderverdeling van „de baten en lasten” onder meer wordt vermeld „de buitengewone baten” en „de buitengewone lasten”. Wij zijn in ieder geval in de loop van ons onderzoek met de toetsing van dit artikel gestaakt omdat we, met de praktijk van de verslaggeving geconfronteerd zijnde, er niet mee uit de voeten konden.

23. De buitengewone baten en lasten (IV)

In onze vorige opmerking hebben we al gereleveerd, welke problemen het begrip „buitengewone” of „overige baten en lasten” met zich brengt. Als gevolg daarvan hebben we ons beperkt tot de wens, dit onderdeel van de resultatenrekening te specificeren „met vermelding van de namen en bedragen der afzonderlijke baten en lasten. Tevens wordt door ons verlangd dat van de wijze waarop deze baten en lasten in de jaarrekening zijn verwerkt, een motivering wordt gegeven” 33). Hoe B. en D. deze wensen met „vaag” en „niet begrijpelijk” kunnen afdoen is ons een volslagen raadsel. De termen „specificatie” — nota bene met de toevoeging „met vermelding van namen en bedragen der afzonderlijke baten en lasten” — en „motivering” behoeven toch geen nadere toelichting?

NIET-ESSENTIEEL

Categorie 2: gebrekkig lezen en weergeven door B. en D.

24. Naarden, Philips en Meneba (IV)

B. en D. zijn het niet eens met het onderscheid jaarrekening-jaarverslag dat wij ten aanzien van de jaarverslagen van bovengenoemde ondernemingen hanteren. De vrijblijvendheid van hun opmerkingen in dit verband hebben we reeds eerder besproken (zie onze opmerking no. 3). Desondanks zullen we in het kort nader op de detailkritiek ingaan.

Naarden: wij hebben hier een +/- gegeven (geen - zoals B. en D. suggereren), omdat de waarderingsgrondslagen vóór de geconsolideerde balans en resultatenrekening en niet onder het hoofd „Toelichting” zijn opgenomen. Het is overigens opmerkelijk dat in het jaarverslag 1974 van Naarden wél aan ons criterium dienaangaande is voldaan: de waarderingsgrondslagen worden nu ná de geconsolideerde balans en resultatenrekening vermeld en zijn ondergebracht onder de specifiek als „Toelichting” aangemerkte toelichting bij de jaorstukken.

28) Het door elkaar gebruik maken door B. en D. van de termen „non-material” en „immaterial” is verwarrend.

29) C. A. Boukema in de bundel *De wet op de jaarrekening in perspectief* onder redactie van J. W. van Belkum, 1975, blz. 80: „Mijns inziens doet de accountant er goed aan het slot van art. 4 zeer restrictief op te vatten, en alleen die relatief onbelangrijke gegevens onvermeld te laten indien door vermelding het inzicht in de jaarrekening zou worden verduisterd”.

30) In dit verband is het interessant op te merken, dat zowel Akzo als Bührmann Tetterode, in tegenstelling tot 1973, in hun jaarverslag 1974 deze bepalingen wél hebben opgenomen.

31) Memorie van Toelichting, blz. 17, links: „... moet worden medegedeeld, dat gebruik is gemaakt van de in artikel 14 lid 3 geboden mogelijkheid, omdat de weglating — zonder die mededeling — een onjuist beeld van de waarde der wel genoemde deelnemingen zou veroorzaken”.

32) Ons rapport: blz. 8, voetnoot 8 en blz. 27, links; *ESB*, 16 april jl., blz. 350, links.

33) T.a.p., blz. 27, links.

Philips: na de toelichting op de holdingbalans komt als nieuw hoofd de winstverdeling. De tekst van de winstverdeling heeft bovendien een ander lettertype dan de toelichting. Kortom, uit niets blijkt dat de winstverdeling tot de jaarrekening behoort.

Meneba: de jaarrekening begint ons inziens op blz. 24. De winstverdeling staat tussen het directieverslag en de jaarrekening.

25. De indeling van de reserves (IV)

Bij B. en D. houdt een door de WJO bij wijze van voorbeeld gegeven opsomming blijkbaar een indelingscriterium in. Bij ons niet.

26. De drie „duistere” ondernemingen (IV)

Dat bij toetsing van art. 14 lid 1 slechts 3 ondernemingen een + krijgen, blijft voor B. en D. een duistere zaak. Wij kunnen wel enig licht brengen: deze drie ondernemingen voldoen aan alle door de wet gestelde criteria: in de jaarrekening, met vermelding van naam en zetel, met de aanduiding dat ze „meerderheidsdeelnemingen” hebben en dat de gegeven lijst alle meerderheidsdeelnemingen betreft, eventueel met inachtneming van art. 14, lid 3. De vermelding van een zodanig deelnemingspercentage dat duidelijk is, dat ze deelnemen in ondernemingen „waarin de onderneming rechtstreeks of middellijk voor meer dan de helft van het geplaatste kapitaal deelneemt” is door ons (uiteraard) ook aanvaard.

27. Specificatie voorraden (IV)

Koninklijke Olie heeft een + gekregen, omdat er wordt voldaan aan onze criteria. Hoogovens vermeldt op blz. 22 van het jaarverslag de reden waarom de specificatie niet is opgenomen in het jaarverslag 34). De specificatie is er dus kennelijk wel, maar men laat de vermelding achterwege. Hoogovens voldoet derhalve niet aan onze criteria.

28. De 25%-grens van de voorzieningen (IV)

Uiteraard is hier sprake van een subjectieve grens. Het is nu eenmaal bij de beoordeling van 50 jaarverslagen noodzakelijk, ergens een grens ten aanzien van de „diverse” voorzieningen te trekken. Bovendien zeggen B. en D. er niet bij — en dat is betreurenswaardig — dat wij de post „Diverse voorzieningen” slechts dan negatief hebben beoordeeld, indien de 25%-grens werd overschreden én deze post tevens „niet nader is toegelicht” 35).

29. Artikel 25, lid 1 (IV)

Anders dan wij, menen B. en D. dat dit artikel wél kan worden getoetst, omdat naar hun mening de wetgever, hoewel hij dit niet expliciet vraagt, de omvang van de in dit artikel genoemde verplichtingen vermeld wil zien. Wij vragen ons dan echter wel af: zowel in art. 25 lid 1 als in art. 26 gaat het over vermelden van verplichtingen. Waarom wordt in art. 26 de omvang van de verplichtingen gevraagd, terwijl art. 25 lid 1 zich beperkt tot: „... wordt van deze verplichtingen ... in de toelichting melding gemaakt”?

30. Winstverdeling in jaarrekening moeder (IV)

Bij de bespreking van art. 8 lid 1 „organiseren” B. en D. een schijndiscussie. Ook wij hebben de geconsolideerde jaarrekening als onderdeel van de toelichting bij de balans en resultatenrekening van de moeder beschouwd. Wij hebben inderdaad slechts datgene getoetst, wat B. en D. zelf constateren („In feite blijken ...” enz.).

Categorie 3: de afwijkende, ons inziens veelal verouderde visie van B. en D.

31. Titel en pers (I)

Titel: B. en D. vinden dat onze titel een ongunstig antwoord suggereert. Daarover kan verschillend worden gedacht. De titel kan ons inziens met evenveel recht een ontkennend antwoord suggereren.

Pers: het getuigt van enige naïviteit ons verantwoordelijk te stellen voor het feit dat „juist de negatieve passages de pers haalden”. Ten onzent bepaalt de pers zelf, in welke termen zij het dagelijks nieuws en het achtergrondnieuws publiceert. Wij verwijzen overigens naar onze opmerking no. 4 inzake de terughoudendheid 36).

32. Het symbool □ (II)

Inderdaad hebben wij bij de opzet van ons onderzoek een splitsing van dit symbool overwogen; echter vanwege het geringe nut dat wij van deze splitsing ondervonden, hebben we ze eenvoudigheidshalve laten vallen.

33. De vele onvoldoendes bij toetsing van artikel 5, lid 2 (IV)

Dat de hier gegeven 44 -tekens „niet erg aanvaardbaar lijken”, wordt met één voorbeeld aangetoond. De omvang van deze steekproef achten wij te klein als basis voor het oordeel: „niet erg aanvaardbaar”. Wordt bovendien een recente wetsbepaling onkracht, doordat velen zich er (nog) niet aan blijken te houden?

34. Pakhoed (IV)

Tekenend voor de gedachtengang van B. en D. is hun mening over ons +/- oordeel bij de toetsing van art. 5 lid 2 t.a.v. Pakhoed. Zij vinden ons hier formalistisch en voegen eraan toe „Het is zonder meer duidelijk, dat het hier gaat om de overlopende posten”. Wij dachten dat dit de niet-ingerijde lezer pas zonder meer duidelijk is, als Pakhoed hier expliciet had vermeld, dat het de overlopende posten betreft. Dit is toch een kleine moeite? Wij hadden dan uiteraard een □ gegeven.

35. Artikel 10 (IV)

Waarom hebben Shell en Océ niet expliciet vermeld, waarom ze de door de WJO vereiste splitsingen niet kunnen of niet behoeven te geven? Een onderneming kan toch met betrekking tot de installaties door de toevoeging „aan gebouwen nagelvast verbonden” een simpele doch duidelijke informatie geven?

36. De pensioenfondsen (IV)

Bij de bespreking van art. 14 lid 3 verwijten B. en D. ons dat we de jaarrekeningen van de pensioenfondsen van belang achten voor het oordeel over rentabiliteit, solvabiliteit en liquiditeit van de desbetreffende werkgever en dat we opneming van dergelijke jaarrekeningen in de consolidatie wenselijk achten. B. en D. zien hierbij over het hoofd dat we hier de wet toetsen (art. 13 lid 1) en niet een bedrijfseconomische verdergaande wens. Wettelijk is het om het even, of geconsolideerd wordt of dat afzonderlijke jaarrekeningen

34) T.a.p., blz. 18, links.

35) T.a.p., blz. 11, links.

36) Er is bovendien een perscommuniqué opgesteld en een persconferentie belegd juist met het doel te voorkomen, dat aan het rapport een ruimere strekking wordt gegeven dan met de tekst overeenkomt.

worden verstrekt, maar één van de twee moet gebeuren 37).

37. *Liquide middelen en de voor de hand liggende gedachte (IV)*

De in emotionele bewoordingen vervatte kritiek, die B. en D. bij de bespreking van art. 19 lid 1 en 2 op papier hebben gezet, kan op eenvoudige wijze worden weerlegd: wij achten het inderdaad mogelijk dat onder de term „liquide middelen” niet-terstond-opeisbare saldi en/of beurs- en overige fondsen zijn verscholen.

Wij hebben 2 aanwijzingen dat we in deze niet alleen staan:

1. art. 19, lid 2 laat duidelijk de mogelijkheid open, dat bank- en giroaldi niet terstond opeisbaar zijn.
2. Exposure draft no. 5, d.d. 18 juni 1975, van het IASC, paragraaf 22 onder a: „... Afzonderlijk dienen te worden vermeld de geldmiddelen, die niet direkt beschikbaar zijn, bijvoorbeeld banksaldi bevroren bij buitenlandse banken waarvoor overmakingsbeperkingen gelden”. Wat de voor de hand liggende gedachte inzake het resultaat van de toetsingen van lid 2 betreft: hier komt weer de afwijkende en naar onze mening verouderde visie van B. en D. naar voren: als iets niet vermeld is, zal het wel goed zijn. Wij hebben bij toetsing van dit lid inderdaad onze, door B. en D. gewenste „second thoughts” gehad, maar dan uitmondend in de ontkeningsclausule onder II 17a en b.

38. *Artikel 22 lid 5: aflossing schulden op lange termijn (IV)*

Uiteraard hebben we ook naar schulden op korte termijn gekeken, maar dan moet het aflossingsbedrag wel *expliciet* vermeld staan. Uit lid 5 blijkt duidelijk dat de wet de mogelijkheid, om dit aflossingsbedrag onder schulden op korte termijn op te nemen *zonder het bedrag separaat te vermelden*, uitsluit 38).

39. *Artikel 26 en Kluwer (IV)*

Wederom trekken B. en D. conclusies uit een door hen verkeerd geciteerde passage. Er staat in het jaarverslag van Kluwer niet, zoals B. en D. suggereren, dat de moeder zich garant heeft verklaard voor alle schulden van de dochters, maar: „De vennootschap heeft zich in verband met de Wet op de Jaarrekening van Ondernemingen ten behoeve van *een aantal* (cursivering van ons) grotere Nederlandse werkmaatschappijen van het Kluwerconcern hoofdelijk aansprakelijk gesteld voor de door deze vennootschappen aangegane schulden”. Uit de geconsolideerde balans blijkt dat niet alle werkmaatschappijen zijn geconsolideerd, zodat de bovenvermelde zinsnede eveneens betrekking op de niet geconsolideerde deelnemingen kan hebben. Vandaar dat wij de omvang van de garantieverplichtingen eisen.

40. *Artikel 30 (IV)*

Bij nader inzien is onze interpretatie inderdaad aanvechtbaar. Dat neemt niet weg dat onze toetsing inzake de aanwezigheid van de balans van de moedermaatschappij geoorloofd is. Als de geconsolideerde jaarrekening onderdeel uitmaakt van de toelichting bij de enkelvoudige jaarrekening zal deze laatste uiteraard in ieder geval verstrekt moeten worden 39). Wij hebben uit de opmerkingen van B. en D. dienaangaande begrepen, dat ook zij van mening zijn dat de enkelvoudige balans moet worden gepubliceerd.

Het probleem of de bepaling inzake de ondertekening van de jaarstukken al dan niet tot de WJO behoort lijkt ons typisch een juridisch vraagstuk. In art. 39 van de WJO onder b wordt namelijk integraal de herziene tekst van artikel 42 W.v.K. vermeld. Wat de onjuistheden bij Bols betreft: wij nemen graag aan dat de door B. en D. onder 1 t/m 3 genoemde onjuistheden zich inderdaad voordoen; deze punten behoorden echter niet tot ons onderzoek.

41. *Het slechtste jaarverslag (IV)*

Het antwoord van B. en D. op de door hen opgeworpen vraag „Hoe slecht is het slechtste jaarverslag?” is minder verhelderend dan zij suggereren. Ze houden namelijk voor de lezer verborgen, welke onderneming het door hen gekozen jaarverslag heeft gepubliceerd. Bovendien, zoals gebleken, hechten wij belang aan een goed onderscheid tussen de jaarrekening en de overige onderdelen van het jaarverslag. Het gaat ons daarom te ver, de twaalf negatieve oordelen ten aanzien van de jaarrekening te verminderen met vijf positieve oordelen door de elders in het jaarverslag verstrekte informatie in aanmerking te nemen. B. en D. erkennen nota bene, „dat de door de WJO getrokken grens tussen jaarrekening en jaarverslag niet overschreden behoort te worden”. Tenslotte, wij hebben niet „het slechtste jaarverslag” aangewezen, maar we onderscheiden alleen een „slechtste” categorie.

Categorie 4: gerechtvaardigde kritiek

42. *B. en D.'s voetnoot no. 19 (IV)*

Ter genoemde plaatse is inderdaad een fout geslopen. Dit blijkt echter een zetfout te zijn; onze conclusie verandert er niet door.

43. *Artikel 26 en Van Berkel (IV)*

Hier is de kritiek van B. en D. terecht.

RESUMÉ

Overzicht van onze opmerkingen naar aanleiding van het artikel van B. en D.

Categorie	Nummers van onze opmerkingen		Totaal aantal opmerkingen
	essentieel	niet-essentieel	
gratis beweringen	1 t/m 3		3
gebrekkig lezen en weergeven	4 t/m 12	24 t/m 30	16
afwijkende (verouderde) visie	13 t/m 23	31 t/m 41	22
gerechtvaardigde kritiek		42 t/m 43	2
totaal aantal opmerkingen . . .	23	20	43

Enige globale conclusies uit de tabel

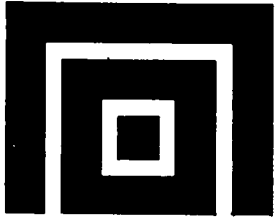
Ervan uitgaande dat we grosso modo alle relevante kritische kanttekeningen van B. en D. hebben besproken, kan het volgende worden gesteld.

- Ruim een derde deel van hun kritiek is gestoeld op niet goed c.q. onvoldoende c.q. niet lezen en weergeven. Dat in deze categorie hun commentaar inzake onze belangrijkste wens voorkomt, maakt de kritiek van B. en D. des te meer onaanvaardbaar.
- 22 opmerkingen zijn gebaseerd op een afwijkende visie, waarbij welbeschouwd het woord „afwijkend” een eufemisme inhoudt. Hun visie is naar onze mening in hoofdzaak verouderd en berust op het idee: wat de onderneming doet en wat ze niet doet, het is welgedaan. Illustratief hiervoor is o.a. ook B. en D.'s uitspraak, dat wij „onvoldoendes”

37) Zie ook de discussie in *Elseviers Weekblad* van 15 maart 1975 en 5 april 1975 tussen J. de Jong en J. van Thuijl.

38) Zie ook *Memorie van Toelichting*, blz. 19, links, ad art. 24.

39) Zie ook Sanders c.s., t.a.p., blz. 250.

Ontwikkeling en internationale samenwerking

PROF. DR. H. C. BOS

Van 1 t/m 12 september a.s. wordt in New York de Zevende Bijzondere Zitting van de Algemene Vergadering der Verenigde Naties gehouden. Deze zitting zal gewijd zijn aan vraagstukken van ontwikkeling en internationale economische samenwerking: m.a.w., de relaties tussen de ontwikkelde en de ontwikkelingslanden. Hoewel de beslissing tot het houden van deze vergadering reeds in december 1973 werd genomen, kan zij gezien worden als een vervolg op de Zesde Bijzondere Zitting, die gewijd was aan vraagstukken van grondstoffen en ontwikkeling en die werd gehouden in april 1974. Aanleiding tot deze zesde zitting waren de energiecrisis en de gevolgen daarvan voor de ontwikkelingslanden en de ontwikkeling van de grondstoffenprijzen. Het resultaat van deze grondstoffenconferentie was met name een reeks van concrete en voor een belangrijk deel nieuwe aanbevelingen, die sindsdien onder de naam „nieuwe internationale economische orde” in de discussies over het ontwikkelingsvraagstuk ingang hebben gevonden. Voor de komende vergadering zal o.a. de uitvoering van het z.g. Actieprogramma voor de vestiging van een nieuwe internationale economische orde op de agenda staan. Bovendien zal de uitvoering van de Internationale Ontwikkelingsstrategie voor het Tweede Verenigde Naties Ontwikkelingsdecennium (1971-1980), kortweg de Strategie voor DD2, geëvalueerd worden. Bijzondere nadruk zal liggen op een geïntegreerde benadering van vraagstukken van grondstoffen, handel, landbouw- en industriële ontwikkeling, overdracht van reële middelen aan ontwikkelingslanden, technische hulpverlening, overdracht en ontwikkeling van technologie, het internationale geldstelsel en de rol van transnationale ondernemingen in het ontwikkelingsproces. Daarbij zullen ook de resultaten van de Wereldbevolkingsconferentie, de Wereldvoedselconferentie, de Tweede Algemene UNIDO-Conferentie en andere lopende of reeds afgesloten recente internationale besprekingen in de discussie worden betrokken. Kortom, het ontwikkelingsvraagstuk in zijn volle omvang zal op de komende zevende speciale zitting ter discussie staan. Verwacht kan echter worden dat daarbij de nadruk zal komen te liggen op de internationale aspecten en met name op de structurele relaties tussen de ontwikkelde en de ontwikkelingslanden. In deze kroniek zal een beknopt en selectief overzicht worden gegeven van de inhoud van een aantal belangrijke rapporten of VN-besluiten dat bij de komende vergadering, maar ook daarna, een rol zal spelen in de discussie over het internationale ontwikkelingsbeleid in het kader der Verenigde Naties.

Handvest van economische rechten en plichten van staten

In 1972 werd, aanvankelijk in UNCTAD-verband, gewezen op de wenselijkheid algemene normen te formuleren die rechtvaardige internationale economische verhoudingen zouden moeten beheersen. Een werkgroep van 40 lidstaten van de VN werd ingesteld die een Handvest voor de economische rechten

en plichten van staten ontwierp, dat in december 1974 door de Algemene Vergadering werd aanvaard 1). Zes westerse landen, waaronder de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk en de Bondsrepubliek Duitsland, stemden daarbij tegen, terwijl tien andere industriële landen, waaronder Nederland, zich van stemming onthielden. In de totstandkoming van dit Handvest heeft

met name de Mexicaanse president Luis Echevarria een actieve rol gespeeld.

Volgens de preambule is een fundamentele doelstelling van dit Handvest het bevorderen van de totstandkoming van de nieuwe economische orde, gebaseerd op rechtvaardigheid, soevereine gelijkheid, onderlinge afhankelijkheid, gemeenschappelijk belang en samen-

hebben „uitgedeeld”, waar wij „slechts hadden mogen prijzen en aanmoedigen”.

- 3 opmerkingen behelzen gratuite beweringen inzake essentiële onderwerpen.
- Slechts op 2 ondergeschikte onderdelen hebben B. en D. gelijk.

TENSLOTTE

- B. en D. bekritisieren ons op een wijze alsof wij aanspraak maken op het geven van de alleenzalmakende visie op het juiste jaarverslag. Ieder die ons rapport goed leest, zal constateren, dat wij dit niet claimen. In ons voorwoord is duidelijk gesteld: „Wij hopen met deze publikatie

een bijdrage te leveren tot de voortzetting van de gedachtenwisseling over de jaarverslagen in ons land en tot de verbetering van de kwaliteit daarvan”.

- Onder verwijzing naar de aanhef van dit weerwoord vatten wij ons oordeel over de kritiek van B. en D. als volgt samen: in onze „hoogste verwachtingen” omtrent de kwaliteit van het betoog van de heren B. en D. zijn we ten diepste teleurgesteld.

E. Gassler
J. G. Geverink
A. H. E. B. Koot-du Buy
R. Slot
R. M. Vijn

werking tussen alle staten, ongeacht hun economisch en sociaal stelsel.

Het Handvest noemt een vijftiental beginselen waarop economische, politieke en andere betrekkingen tussen staten gebaseerd moeten zijn, waaronder soevereine gelijkheid en onafhankelijkheid, wederzijds en rechtvaardig voordeel, onthouding van het streven naar hegemonie en invloedssferen en internationale economische samenwerking voor ontwikkeling. In 28 artikelen worden vervolgens economische rechten en plichten van staten opgesomd. Artikel 1 formuleert het recht van elke staat zijn economische, politieke, sociale en culturele stelsels te kiezen overeenkomstig de wil van zijn bevolking zonder inmenging van buitenaf. Artikel 2 omschrijft de vrije soevereine uitoefening van de macht van de staat te beschikken over het bezit en gebruik van zijn rijkdommen, natuurlijke hulpbronnen en economische activiteiten. Elke staat heeft het recht regels op te stellen en gezag uit te oefenen over buitenlandse investeringen en transnationale (de VN-uitdrukking voor: multinationale) ondernemingen, overeenkomstig nationale doeleinden en prioriteiten. Elke staat heeft volgens dit artikel verder het recht buitenlands bezit te nationaliseren of te ontegenen tegen passende schadeloosstelling en met inachtneming van de wetten, regels en omstandigheden die de staat relevant acht. Een geschil over schadeloosstelling zal worden geregeld volgens de wetten van de nationaliserende staat, tenzij alle betrokken staten vrijwillig zijn overeengekomen andere middelen te hanteren.

Andere artikelen omschrijven o.a. het recht van elke staat deel te nemen aan de internationale handel, zich aan te sluiten bij organisaties van grondstoffenproducenten en de plicht mee te werken aan toenemende liberalisering van de handel. Ontwikkelde landen moeten het stelsel van algemene niet-wederkerige en niet-discriminerende tariefpreferenties voor de ontwikkelingslanden uitbreiden. Alle staten hebben het recht ten volle en werkelijk deel te nemen in het internationale besluitvormingsproces voor het oplossen van mondiale, economische, financiële en monetaire problemen. Alle staten dienen internationale samenwerking op het gebied van wetenschap en technologie en de overdracht van technologie te bevorderen. Artikel 15 vermeldt de plicht van alle staten een algemene en volledige ontwapening onder afdoend internationaal toezicht te bevorderen, waarbij vrijkomende gelden voor een aanzienlijk deel aan de ontwikkelingslanden ten goede moeten komen. Volgens artikel 28 zijn alle staten verplicht hun medewerking te verlenen om te komen tot aanpassingen in de uitvoerprijzen van de ontwikkelingslanden in verhouding tot hun invoerprijzen ten

einde rechtvaardige en billijke ruilverhoudingen voor deze landen te bevorderen op een voor producenten lonende en voor producenten en consumenten rechtvaardige manier.

Slechts twee artikelen (29 en 30) worden opgenomen onder het hoofd „gemeenschappelijke verantwoordelijkheden ten aanzien van de internationale gemeenschap”. Zij betreffen de reeds in 1970 aanvaarde VN-resolutie over onderzoek en exploitatie van de rijkdommen van de zeebodem buiten de nationale grenzen en de bescherming van het milieu in internationaal verband.

Het is niet de bedoeling in het kader van deze kroniek een kritische beoordeling van de inhoud van de besproken documenten te geven. De aard van het Handvest zal echter uit het bovenstaande duidelijk zijn. De nadruk ligt sterk op de soevereiniteit van de staten en op de opsomming van middelen ter verbetering van de positie van de ontwikkelingslanden. De artikelen omschrijven zowel algemene beginselen als zeer concrete beleidsmaatregelen. Dit doet de vraag rijzen wat precies onder „economische rechten en plichten” moet worden verstaan. Een andere vraag die de tekst oproept, betreft de vraag in hoeverre de nadruk op de soevereiniteit van staten verenigbaar is met het beginsel van onderlinge afhankelijkheid en het streven naar samenwerking.

Deze rubriek wordt verzorgd door het Centrum voor Ontwikkelingsprogrammering van de Erasmus Universiteit Rotterdam en de afdeling Balanced International Growth van het Nederlands Economisch Instituut.

Verklaring en Actieprogramma voor de vestiging van een nieuwe internationale economische orde

Verklaring en Actieprogramma zijn het resultaat van de zesde bijzondere zitting van de Algemene Vergadering der VN. De *Verklaring* wijst er op, dat de politieke zelfstandigheid die vele landen in het recente verleden hebben verworven geen gelijke en evenwichtige ontwikkeling voor alle landen heeft meegebracht en dat de resultaten van de technische vooruitgang niet op gelijkmatige wijze tussen alle leden van de internationale gemeenschap zijn verdeeld. Onder de bestaande internationale economische orde is het niet mogelijk gebleken de kloof tussen de ontwikkelde en de ontwikkelingslanden te verkleinen. De huidige situatie (bedoeld wordt de situatie ontstaan na de verhoging van de olieprijs in oktober 1973) laat zien dat de Derde Wereld een machtige factor is geworden die zijn invloed op alle terreinen van internatio-

nale activiteit doet gelden. De recente gebeurtenissen hebben de onderlinge afhankelijkheid van de belangen van de ontwikkelingslanden en de ontwikkelde landen gedemonstreerd. Een nieuwe internationale economische orde (NIEO) zal gebaseerd moeten zijn op rechtvaardigheid, soevereine gelijkheid, interdependentie, gemeenschappelijk belang en samenwerking tussen alle staten en zal de bestaande ongelijkheden en onrechtvaardigheden moeten wegnemen.

Het *Actieprogramma* geeft een uitvoerige en gedetailleerde opsomming van doeleinden, beginselen en maatregelen waarop de ontwikkelingsinspanningen gericht zullen moeten zijn.

Op het terrein van grondstoffen en handel worden o.a. aanbevolen de bevordering van producentenassociaties, het leggen van een verband tussen in- en uitvoerprijzen voor ontwikkelingslanden, het sluiten van goederenovereenkomsten, maatregelen ter verbetering van de ruilverhoudingen voor de ontwikkelingslanden, aandacht voor het voedselvraagstuk, aanpassing van de economieën der ontwikkelde landen om een rationele internationale arbeidsverdeling toe te laten.

Hervorming van het internationale geldstelsel dient te worden nagestreefd o.a. om de inflatie te stoppen en de invloed daarvan op de ontwikkelingslanden te voorkomen. Deze landen dienen op meer effectieve wijze aan de besluitvorming binnen de Wereldbank, IDA en IMF te kunnen deelnemen.

Buitenlandse investeringen, publieke en particuliere, van ontwikkelde naar ontwikkelingslanden dienen te worden bevorderd overeenkomstig de behoeften in de sectoren, zoals bepaald door de ontvangende ontwikkelingslanden. Er zal een internationale gedragscode voor transnationale ondernemingen moeten komen, onder meer om hun activiteiten in de gastlanden te regelen. Er zal eveneens een internationale gedragscode voor de overdracht van technologie overeenkomstig de behoeften en omstandigheden van de ontwikkelingslanden moeten worden geformuleerd.

De ontwikkelingslanden zullen hun aandeel in de industriële wereldproductie door bevordering van hun industrialisatie moeten verhogen. De ontwikkelde landen zullen de industriële verwerking van grondstoffen en de productie van uitvoergoederen in de ontwikkelingslanden, die deze grondstoffen voortbrengen, moeten helpen financieren en bevorderen.

Collectieve zelfstandigheid („self-reliance”) en toenemende samenwerking tussen ontwikkelingslanden zullen hun rol in de nieuwe internationale econo-

1) De volledige Nederlandse tekst is gepubliceerd in *Internationale Samenwerking*, mei, juni 1975.

mische orde moeten versterken. De ontwikkelingslanden zullen een passend mechanisme moeten ontwikkelen om de prijzen van hun exportgoederen te verdedigen en de toegang tot en de stabilisatie van de markten daarvoor te verbeteren. De mobilisatie door de olieproducerende landen van hun natuurlijke hulpbronnen ten bate van hun economische ontwikkeling wordt toegejuicht. Tegelijkertijd zullen deze landen in een geest van solidariteit met alle mogelijke middelen die ontwikkelingslanden moeten bijstaan om de problemen, door hun gerechtvaardigde actie ontstaan, op te lossen, aldus het Actieprogramma.

Een aparte plaats in dit programma wordt ingenomen door de instelling van een Speciaal Programma van noodmaatregelen ten behoeve van de meest ernstig door de economische crisis getroffen ontwikkelingslanden. Hieronder worden verstaan de landen die als gevolg van de prijsstijgingen voor olie, voedsel, kunstmest e.d. en door het ontbreken van voldoende exportmogelijkheden en onvoldoende monetaire reserves in ernstige betalingsbalansmoeilijkheden zijn gebracht. Een reeks van maatregelen ten behoeve van deze landen wordt aanbevolen.

Als uitwerking van dit onderdeel van het Actieprogramma is een speciale UN Emergency Operation (UNEO) ingesteld onder leiding van Raúl Prebisch. Voorlopig zijn 33 landen als MSA („most seriously affected”) landen aangewezen (deze landen moeten onderscheiden worden van de 23 z.g. minst ontwikkelde landen, die reeds vroeger onderscheiden werden en waarvoor andere criteria gelden. India bijv. is wél een MSA-land, maar geen minst ontwikkeld land, omdat daarvoor haar industrialisatiegraad te hoog is). Ten behoeve van de MSA-landen werden in 1974 vrijwillige bijdragen tot een totaalbedrag van \$ 2,7 mrd. toegezegd, waarvan \$ 1,9 mrd. afkomstig uit olie-exporterende landen. Dit bedrag ligt echter ver beneden de voor 1974 en 1975 geschatte behoefte.

Alle organen van de Verenigde Naties worden uitgenodigd deel te nemen aan de uitvoering van het Actieprogramma. Op de zevende bijzondere zitting zal over deze uitvoering worden gerapporteerd te zamen met de bespreking van de z.g. „Mid-term Review and Appraisal” van de Internationale Ontwikkelingsstrategie.

Evaluatie van DD2 en NIEO

Overeenkomstig haar taak heeft de Commissie voor Ontwikkelingsplanning, een VN-commissie van onafhankelijke deskundigen, een beoordeling van de uitvoering van de Ontwikkelingsstrategie halverwege DD2 gegeven en tevens haar oordeel gegeven over de verhouding tussen de Strategie en de

NIEO 2). Het rapport van de Commissie vat beide samen in een zestal paradoxen of tegenstellingen.

1. Het begin van de jaren zeventig is in vele opzichten voor de ontwikkelingslanden als geheel een periode van belangrijke vooruitgang geweest. De groei van het bruto binnenlands produkt bereikte de doelstelling van gemiddeld 6% per jaar. Het uitvoervolume steeg met gemiddeld 8% per jaar bij een doelstelling van 7%. De ruilvoet verbeterde aanzienlijk, de monetaire reserves groeiden, de schuldenlast nam af t.o.v. de uitvoer en de besparingen namen toe. Anderzijds zijn er in dezelfde periode ook belangrijke mislukkingen geweest. De landbouwproductie steeg met gemiddeld 2% per jaar, derhalve minder dan de bevolkingsgroei en aanzienlijk minder dan de doelstelling van 4%. De inspanningen van de ontwikkelde landen t.a.v. de overdracht van financiële middelen bleven ver beneden de gestelde normen. In de bestrijding van massale armoede en van werkloosheid werd geen wezenlijke vooruitgang geboekt. Bovendien blijkt bij nadere beschouwing dat achter de gemiddelde cijfers voor de groep van ontwikkelingslanden als geheel grote en toenemende verschillen tussen de landen onderling schuilgaan. Verder zijn de bereikte gunstige resultaten niet het gevolg van positieve en werkelijke beleidsveranderingen, maar van de hoogconjunctuur in de geïndustrialiseerde landen.

2. Ondanks het teleurstellende karakter van de uitvoering van de Strategie blijven de analyse en de aanbevelingen ervan naar de mening van de Plancommissie juist en relevant. Zij ziet dan ook geen aanleiding, de kwantitatieve doelstellingen voor DD2 te herzien. De Strategie dient te worden versneld en niet te worden vervangen.

3. Het Actieprogramma voor een NIEO kan enerzijds als een dergelijke versnelling van de Strategie worden gezien, anderzijds betekent dit programma een historische breuk met het verleden, omdat het een uitdrukking is van een verschuiving in de politieke en marktmacht. Deze verschuiving vormt een belangrijke oorzaak van het streven naar een NIEO, naast de opgekropte frustraties van de ontwikkelingslanden en ongeduld met hun voortdurende afhankelijkheid van de ontwikkelde landen. Het Actieprogramma geeft aan de bekende onderwerpen en maatregelen een nieuwe schaal en urgentie.

4. Doel van de NIEO is dat de ontwikkelingslanden sneller zullen groeien dan de ontwikkelde landen, maar op het ogenblik is de ernstigste bedreiging van het ontwikkelingsproces het vraagstuk van de economische recessie in de geïndustrialiseerde landen. De Ontwikkelingsstrategie heeft meer kans op succes in een omgeving van economische expansie in de ontwikkelde landen. De

Strategie dient daarom wezenlijk mondiaal te zijn.

5. De NIEO wordt terecht benadrukt als internationaal, maar de zelfs belangrijker ontwikkelingsvragen blijven in de meeste gevallen van binnenlandse aard. Er is derhalve het gevaar dat de aandacht voor een transnationale herverdelende rechtvaardigheid in de wereld de behoefte aan binnenlandse hervormingen zou doen verminderen. In de meeste landen echter is er een noodzaak, een nieuwe nationale economische orde te combineren met een nieuwe internationale economische orde.

6. De eerste helft van de jaren zeventig is een periode van turbulentie en teleurstelling geweest, maar, ondanks de sombere vooruitzichten op korte termijn, geeft de rest van dit decennium betere ontwikkelingsmogelijkheden. De verandering in machtsposities en het beschikbaar komen van een ongeëvenaarde omvang van besparingen, die potentieel voor ontwikkeling aangewend kunnen worden, geven aanleiding tot deze opvatting. Veel hangt natuurlijk af van de wijze waarop deze nieuwe mogelijkheden worden gebruikt. De ontwikkelde landen zullen de nieuwe situatie realistisch moeten aanvaarden. Pogingen de klok terug te zetten zullen alleen verstrend werken en geen succes hebben. De ontwikkelingslanden zullen hun nieuw verworven macht op een opbouwende manier moeten hanteren. Indien alle partijen redelijk pragmatisch en coöperatief in hun aanpak zullen zijn, houdt de huidige situatie positieve beloften in, aldus de Plancommissie.

UNIDO-Limadeclaratie

Eveneens in het kader van de NIEO past de Verklaring en het Actieplan voor industriële samenwerking, die het resultaat is van de Tweede Algemene UNIDO-Conferentie die in maart 1975 te Lima (Peru) werd gehouden. Naast algemene aanbevelingen over soevereiniteit, handelsliberalisatie, transnationale ondernemingen, onderlinge samenwerking e.d., die ook in de reeds besproken documenten zijn terug te vinden, bevat dit document een reeks aanbevelingen op het terrein van industrialisatie, de specialisatie van deze organisatie. Aanbevolen wordt dat de ontwikkelingslanden hun aandeel in de industriële wereldproductie tot ten minste 25% in het jaar 2000 zullen moeten opvoeren. Dit aandeel bedraagt thans 7%. De industriële productie van de ontwikkelingslanden zou daartoe sneller

2) *Continuity and Change. Development at mid-decade.* Comments and recommendations of the Committee for Development Planning. United Nations, New York, 1975. (Sales No. E. 75. II. A. 6).

moeten groeien dan in de Strategie is aangegeven. Deze doelstelling van DD2 bedraagt gemiddeld 8% per jaar en werd in de eerste helft van dit decennium bereikt, echter alleen dank zij de snelle industriële groei in een beperkt aantal reeds half-geïndustrialiseerde landen (Korea, Taiwan, Hong Kong, Brazilië e.a.). De vestiging van basisindustrieën (staal, metaal, petrochemische industrie) wordt de onmisbare grondslag voor industrialisatie genoemd. Samenwerking tussen ontwikkelde en ontwikkelingslanden wordt o.a. gevraagd in de vorm van consultaties via UNIDO over de herstructurering in ontwikkelde landen en capaciteitsuitbreiding in ontwikkelingslanden, met name voor industrieën die grondstoffen verwerken die door ontwikkelingslanden worden uitgevoerd of die veel energie verbruiken. Vermeld wordt de intentie van de ontwikkelingslanden een fonds op te zetten om de prijzen van grondstoffen te steunen en om maatregelen die bedoeld zijn om deze prijzen omlaag te brengen tegen te gaan. Uitvoeriger dan in andere verklaringen wordt speciale aandacht en voorkeursbehandeling gevraagd voor de landen die het minst ontwikkeld zijn, geen directe toegang tot de zee hebben en eilandoeconomieën.

In het institutionele vlak wordt aanbevolen dat UNIDO in een gespecialiseerde organisatie wordt omgezet, waardoor een grotere autonomie en een breder werkterrein zou worden verkregen. Verder wordt voorgesteld de instelling van een Industrieel Ontwikkelingsfonds voor uitvoering van niet-traditionele projecten en versterking van UNIDO-activiteiten.

De formuleringen zijn in deze Declaratie wat scherper van toon dan in de reeds besproken resoluties, hoewel minder scherp dan in de ontwerp tekst van de Groep van 77.

UNCTAD

Eén van de aanbevelingen van het Actieprogramma voor een NIEO is te streven naar een nieuwe benadering van het grondstoffenvraagstuk, o.a. door het opstellen van een algemeen geïntegreerd programma voor een alomvattende reeks van goederen. Als reactie daarop werd door UNCTAD een dergelijk integraal programma ontworpen. De doeleinden van dit programma zijn: stabilisatie van grondstoffenprijzen en inkomens van de exporterende landen; het handhaven van de prijzen van grondstoffen op een redelijk en lonend niveau; verbreding (diversificatie) en uitbreiding van de verwerking van grondstoffen in ontwikkelingslanden; verbeterde toegang tot de markten van de exporterende landen en garantie van aanvoer voor de importerende landen, en verbetering van de marketing- en distributiesystemen.

Het UNCTAD-programma omvat een vijftal elementen:

- a. het aanleggen van internationale goederenvoorraden om vraag en aanbod voldoende garanties te bieden en om excessieve prijsbewegingen te voorkomen door marktinterventie;
- b. instelling van een gemeenschappelijk fonds voor de financiering van de internationale voorraden;
- c. het opbouwen van multilaterale stelsels van aankoop- en leveringsverplichtingen voor individuele goederen;
- d. betere compensatoire regelingen in geval van onvoorziene schommelingen in goederenprijzen en -inkomsten;
- e. maatregelen die verwerking van grondstoffen in de producerende landen bevorderen ten behoeve van de expansie en diversificatie van de uitvoeropbrengsten.

In de eerste ontwerpvoorstellen werd aan een gezamenlijk buffervoorraadprogramma voor 18 goederen gedacht, waarvoor een kapitaalfonds van \$ 11 mrd. nodig zou zijn. In recente uitwerkingen van het integrale programma wordt voorlopig over 10 kerngoederen gesproken (suiker, koffie, cacao, thee, katoen, jute, harde vezels, rubber, koper en tin). Hiervoor zou een bedrag van \$ 3 mrd. (ten dele als lening) beschikbaar moeten zijn en eenzelfde bedrag als reserve. Exporterende, importerende en olieproducerende landen zouden de belangrijkste financiers moeten zijn.

Behalve het integrale programma worden ook andere onderwerpen in UNCTAD-verband bestudeerd en besproken, o.a. het indexatievraagstuk (het leggen van een relatie tussen in- en uitvoerprijzen voor ontwikkelingslanden) en de formulering van een gedragscode voor de overdracht van technologie. Naar verwachting zullen deze voorstellen en studies in 1976 rijp zijn voor het nemen van beslissingen en wel in het kader van de UNCTAD-IV-Conferentie, die in mei van dat jaar waarschijnlijk in Nairobi zal worden gehouden. Ongetwijfeld zullen de voorstellen echter ook reeds op de zevende bijzondere zitting besproken worden.

Hervorming VN-structuur

Op de a.s. bijzondere zitting zal ook een rapport van een groep van 25 deskundigen met aanbevelingen voor een nieuwe VN-structuur voor mondiale economische samenwerking worden besproken. In dit rapport wordt een reeks ingrijpende organisatorische en administratieve hervormingen van de VN-structuur op economisch en sociaal terrein voorgesteld. De voorstellen beogen o.a. op meer effectieve wijze en met be-

tere coördinatie de internationale economische en sociale vraagstukken te behandelen; de opvatting van de landen zoveel mogelijk te harmoniseren en de capaciteit van het VN-systeem beter te benutten en te vergroten.

De voorstellen houden o.a. in het creëren van de post van Directeur-Generaal voor Ontwikkeling en Internationale Economische Samenwerking, tweede in rang naast de Secretaris-Generaal zelf, voor de leiding van het Secretariaat en het gehele economische systeem van de VN. Voorgesteld wordt alle speciale fondsen voor pre-investeringen (excl. UNICEF) samen te voegen tot één UN Development Authority (UNDA), onder leiding te stellen van een Administrateur, die één van de twee adjunct-Directeuren-Generaal zou vormen. De andere zou belast worden met de algemene leiding over onderzoek en beleid en daarvoor een passende staf onder zich krijgen ter vervanging van het huidige Department of Economic and Social Affairs.

De Economische en Sociale Raad (ECOSOC) moet een meer centrale rol gaan spelen en dient daartoe te worden gereorganiseerd. Voorgesteld wordt een reeks van commissies op te heffen, een ander vergadersysteem in te voeren met een tweejaarlijkse kalender met vergaderingen over diverse gespecialiseerde onderwerpen en een korte jaarlijkse ministeriële vergadering. Urgente vraagstukken van mondiaal belang zouden in speciale zittingen van de VN besproken moeten worden en niet in ad hoc wereldconferenties. Door instelling van kleine onderhandelingsgroepen over specifieke voorstellen zou de voorbereiding van de besluitvorming verbeterd moeten worden.

UNCTAD zou geleidelijk ontbonden moeten worden waarbij haar handelsfuncties door een nieuwe „International Trade Organization” zouden moeten worden overgenomen.

Behalve organisatorische en administratieve aanbevelingen bevat het rapport ook, enigszins verwaald, voorstellen van beleid op de terreinen van handel, het internationale geldstelsel, ontwikkelingsfinanciering en industrialisatie.

Uitvoering van de hervormingen zou geleidelijk over een vijfjaarlijkse periode moeten plaatsvinden, maar op de zevende speciale zitting zou hiermede reeds een begin moeten worden gemaakt.

Slotopmerkingen

Bovenstaande beknopte greep van informatie over de onderwerpen die op de komende vergadering aan de orde zul-

Het vraagstuk van de directieomvang

De „Theorie van de paralleliteit” houdt in — zoals de heer Drs. J. G. L. M. Willems in *ESB* van 23 juli jl. blz. 705/708, stelt — de waarschijnlijkheid van een nauw en positief verband tussen de omvang van de onderneming en de omvang van de directie.

Na analyse van gegevens van 50 ondernemingen blijkt in de praktijk de waarschijnlijkheid minder voor de hand te liggen dan in de theorie wordt aangenomen, „de paralleliteitstheorie blijkt de toets van empirische toetsing niet te kunnen weerstaan”, „de theorie is aanvechtbaar”.

Op grond van feitelijke gegevens meent de heer Willems tot deze kritische benadering te kunnen komen, hoewel daar vraagtekens bij gezet kunnen worden.

a. De in het onderzoek betrokken ondernemingen

In de opsomming van onderzochte bedrijven blijkt een bonte verscheidenheid van bedrijfsactiviteiten voor te komen. Zo kunnen productie-industrieën gesignaleerd worden naast dienstverlenende bedrijven en openbare nutsbedrijven naast verzekeringsbedrijven. Daarenboven blijkt er — buiten de diversiteit in activiteiten van de ondernemingen — een samengaan te zijn van enerzijds concernbedrijven die zelf reeds een veelsoortige activiteit bedrijven en anderzijds ondernemingen die zich richten op weinig of slechts één activiteit.

Hieruit is verklaarbaar de verscheidenheid in directiesamenstelling bij ondernemingen met ongeveer gelijke omzet, gelet op de ook door Willems gesignaleerde diversiteit in „aard en omvang van de problemen waarmee de onderneming te kampen heeft”.

len zijn, illustreert voldoende hoe omvangrijk, uiteenlopend en soms ingewikkeld de vraagstukken zijn die ter discussie zullen staan. In het verleden is bovendien reeds gebleken dat over vele onderwerpen de opvattingen van de belangrijkste ontwikkelde en die van de ontwikkelingslanden soms ver uiteenlopen. Het lijkt daarom realistisch geen hoge verwachtingen te hebben over de concrete resultaten van deze zitting. Er

b. De samenstelling van de directie

Adjunct-directeuren zijn systematisch nergens meegeteld, hoewel het vanzelfsprekend heel goed mogelijk is, dat in het ene bedrijf een post bezet wordt door een functionaris met de titel van directeur, terwijl in een ander bedrijf een overeenkomstige post bezet wordt door een functionaris met de titel adjunct-directeur. Op grond van dit naamonderscheid zijn kennelijk de functionarissen met de titel „president-directeur” eveneens niet meegeteld, want „als directieleden werden die functionarissen beschouwd die, aangeduid met de titel directeur, het jaarverslag ondertekenden”. Mijns inziens moet voor dit onderzoek „de directie” van een onderneming in ruime zin worden opgevat en daarvoor ieder worden meegeteld, die behoort tot het beleidsbepalend management, ongeacht de gevoerde titel en de juridische bevoegdheden. Voor dit onderzoek behoort „de directie” niet uitsluitend in juridische zin te worden beschouwd, maar meer bedrijfsorganisatorisch, waarbij alle constituerende, beleidsbepalende functionarissen als directeur (=bestuurder) worden aangemerkt.

c. De omzet van de onderneming

De reden waarom de omzet van de onderneming genomen wordt ter bepaling van de ondernemingsgrootte wordt niet duidelijk. Even goed, of beter of slechter, hadden bijvoorbeeld genomen kunnen worden de grootte van het geïnvesteerde bedrijfskapitaal of het aantal bezette of beschikbare arbeidsplaatsen.

Een motivering van juist dit criterium ontbreekt. Tegen het criterium als zodanig zijn ook bezwaren te maken. Het is voorstelbaar dat een kleine handelsonderneming (gelet op aantal arbeids-

zou reeds veel gewonnen zijn wanneer de discussies in een zakelijke en constructieve geest van overleg, en niet van confrontatie, zouden worden gevoerd. Het zal afhangen van de opstelling van beide groepen van landen of deze speciale zitting een positieve stap op de weg naar een effectief internationaal ontwikkelingsbeleid zal betekenen.

H. C. Bos

plaatsen of geïnvesteerd kapitaal) een grotere omzet maakt dan een groot (weer gerekend naar arbeidsplaatsen of kapitaal) productiebedrijf.

Het blijft de vraag of de theorie de kritiek van een empirische toetsing kan doorstaan, het tegendeel is door het artikel van de heer Willems nog niet bezwezen. Of de theorie de pluriforme werkelijkheid in onvoldoende mate verklaart, is niet te beoordelen aan de hand van ongedifferentieerde gegevens.

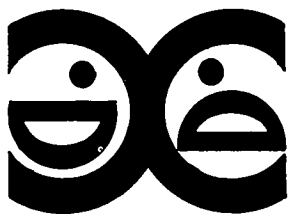
Chr. van Vroonhoven

Naschrift

In mijn opstel over het vraagstuk van de directie-omvang, is de uitkomst weergegeven van een onderzoek naar het praktische verband tussen omvang van de onderneming en omvang van de directie. De opzet van het onderzoek wordt in de bovenstaande notitie van de heer Van Vroonhoven bekritiseerd. Naar zijn mening werden verkeerde ondernemingen onderzocht, had bovendien een andere groep van personen moeten worden gezien, en zouden niet de omzetten, doch — bijvoorbeeld — de geïnvesteerde bedrijfskapitalen in de beschouwing moeten zijn betrokken. Een kort weerwoord is — bij zo fundamentele kritiek — op zijn plaats.

Omdat niet iedere lezer op dit moment het gewraakte artikel bij de hand zal hebben, is het nuttig enkele opmerkingen te maken over aanleiding en opzet van het onderzoek. Kort daarom allereerst het volgende.

Op verscheidene plaatsen in de literatuur kan de mening worden aangetroffen, dat de gewenste omvang van de directie van een onderneming vooral wordt bepaald door de omvang van de onderneming. Daarbij wordt de omvang impliciet dan wel expliciet gemeten in termen van omzet. Naar soorten van ondernemingen wordt niet gedifferentieerd; de bewering geldt dus alle soorten van ondernemingen. Deze theorie van paralleliteit — zoals ik haar korthedshalve aanduidde — heeft de charme van eenvoud en duidelijkheid. Zij roept evenwel vraagtekens op, omdat het waarschijnlijk lijkt, dat andere factoren dan de omzet van de onderneming van invloed kunnen zijn op de wenselijke of noodzakelijke directieomvang. Men kan hier — zoals ik aangaf — bijvoorbeeld denken aan de van bedrijfstak tot bedrijfstak soms zeer verschillende aard en omvang der ondernemingsproblematiek. Men mag eveneens veronderstellen, dat de constellatie van de managementstructuur als geheel, van invloed is op de wenselijke directie-omvang. Kortom, het lijkt onwaarschijnlijk, dat de eenvoudige paralleliteitstheorie de pluriforme werkelijkheid voldoende zal kunnen verklaren.

De gepastheid van het begrip „passend werk”

DRS. W. VAN VOORDEN

De reservebank van de arbeidsmarkt wordt bemand door verschillende categorieën. Daar zijn in de eerste plaats zij, die het veld hebben geruimd omdat ze voor korte of lange termijn zijn geblesseerd (de minder-geschikten). Voorts zijn er die in de transferperiode verkeren; ze zijn doende van de ene naar de andere werkgever over te stappen (de frictiewerklozen). Tenslotte verblijven er een aantal in de „dug-out”, omdat er tijdelijk met 10 man of minder wordt gespeeld (de seizoen- of conjunctuurwerklozen) of omdat met ander „materiaal” reeds een voltallig team kon worden opgesteld (de structuurwerklozen).

Zonder twijfel kan de parallel met het voetbalwereldje verder worden doorgetrokken. De vergelijking gaat echter mank, omdat zo een te opgewekt beeld van de arbeidsmarktproblemen wordt ingekleurd. De man op de zondagse reservebank weet zich immers verzekerd van het contractueel vastgelegde inkomen en blijft vanwege prolongatie van het lidmaatschap van de kerngroep getraind en tot op zekere hoogte ook gemotiveerd om ertegen aan te gaan. In de maatschappelijke dug-out daarentegen zit de man wiens contract niet is verlengd; hij is niet alleen het veld, maar ook het stadion uit; hij staat op straat.

Structuurwerklozen

Het is gebruikelijk de laatstgenoemde categorie — de structuurwerklozen — naar twee componenten te onderscheiden. In de eerste plaats bevat deze categorie het „echte” arbeidsoverschot als gevolg van een kwantitatieve discrepantie tussen vraag en aanbod met een min of meer permanent karakter. Ten tweede wordt hiertoe gerekend het niet op elkaar aansluiten van de vraag naar en het aanbod van arbeid; er is met andere woorden sprake van een kwalitatieve discrepantie. Beide componenten die zonder verfijnde analyse overigens moeilijk te scheiden zijn ¹⁾, indiceren een ernstige verstoring van de marktsituatie.

Deze rubriek wordt verzorgd door het Sociologisch Instituut van de Erasmus Universiteit Rotterdam

Bij de tweede component komt daar, meer nog dan bij de eerste, een gevoel van onmacht bij. Voor de beleidvoerder is het extra frustrerend wanneer werklozen terzelfder tijd voorkomen met een aanzienlijk aantal vacatures zonder dat plaatsing mogelijk is. In de beleids sfeer heeft dit symptoom van het bekende gegeven, dat de arbeidsmarkt in feite uit min of meer rigide deel-

markten is opgebouwd, zijn uitdrukking gekregen in het begrip „passende arbeid”. In theoretische zin trekt de interpretatie van het begrip passende arbeid de scheidslijn tussen de frictiewerkloosheid en de structuurwerkloosheid, gebaseerd op kwalitatieve discrepantie. Praktisch is het begrip van niet geringe betekenis, omdat het de hefboom vormt, waarmee het recht op uitkering van de werkloze kan worden aangetast. Tenslotte is het alleszins de moeite waard aandacht aan passend werk te schenken vanwege de onduidelijkheid bij de toepassing en de bij velen geuite wens tot precisering.

Passende arbeid: oorsprong en werking

Het begrip passende arbeid vindt zijn oorsprong in de Arbeidsbemiddelingswet van 1930 en is daar primair bedoeld als norm voor een juiste bemiddeling. Op het terrein van de arbeidsvoorziening dient het begrip passend werk als richtsnoer zowel voor de „range” van beroepen en functies waar een

¹⁾ Nota inzake de werkgelegenheid, 20 februari 1975, blz. II-2-8.

Nu behoeft men het niet te laten bij de bovenbedoelde twijfel aan de geldigheid van de paralleliteitstheorie; men kan deze immers betrekkelijk eenvoudig toetsen, door na te gaan of het theoretische verband in de praktijk inderdaad kan worden waargenomen. Het moge duidelijk zijn, dat in een dergelijk toetsingsonderzoek de te beschouwen relaties zijn gegeven in de beweringen van de te toetsen theorie. Men toetst immers die ene theorie, en niet een andere. Van Vroonhoven nu, ziet dit laatste niet in, zoals duidelijk kan worden gemaakt door zijn opmerkingen punt voor punt te bespreken.

1. Onder punt a verwijt de heer Van Vroonhoven mij, dat ik naar hun

aard zeer verschillende ondernemingen in de beschouwing heb betrokken. Het moge duidelijk zijn, dat dit nu juist in het kader van de toetsing noodzakelijk was. De te toetsen theorie immers, differentieert niet naar soorten van ondernemingen.

2. Onder punt b stelt de heer Van Vroonhoven voor, niet de aantallen directeuren te bezien, doch ieder die behoort tot het beleidsbepalend management, afgezien van titel en juridische bevoegdheden. Van Vroonhoven raadt hier aan een relatie tussen a en c te onderzoeken, wanneer men een theorie wil toetsen waarin een relatie tussen a en b wordt gelegd.

3. Onder punt c wordt de keuze van het omzetcriterium bekritiseerd. Wederom ten onrechte, omdat niet door mij voor de keuze van dit criterium is geopteerd, doch door de schrijvers wier theorie ik toets.

Van Vroonhoven heeft, bij het bekritisieren van mijn opstel, niet bedacht, dat de aard van mijn onderzoek, en de in de beschouwing te betrekken relaties, bepaald moesten worden door de inhoud van de te toetsen theorie. Dat van toetsing sprake was, is door mij duidelijk naar voren gebracht; zelfs in de ondertitel van het artikel.

J. G. L. M. Willems

werkzoekende naar kan worden verwezen, als — omgekeerd — voor het bepalen welke werknemers in aanmerking kunnen komen voor een bepaalde arbeidsplaats. De bepalende criteria zijn nooit kernachtig aangegeven. Martens heeft nog onlangs de verbale vaagheden weergegeven, waarmee dit begrip in de parlementaire behandeling van de werkloosheidswet is ingesneeuwd 2). Een aantal factoren, in onderlinge samenhang beschouwd, zijn — ik volg hierbij Martens — beslissend voor de vraag of een bepaalde baan als passend moet worden aangemerkt. Het gaat daarbij om criteria, zoals de aard van het aangeboden werk, de loonshoogte en andere arbeidsvoorwaarden, de afstand tot het werk, particuliere omstandigheden en het werkloosheidsrisico.

Even afgezien van het vraagstuk dat een dergelijk complex van factoren een eenduidige toepassing vrijwel onmogelijk maakt, is er het grote probleem dat het begrip passende arbeid door twee verschillende instanties, met verschillende doelstellingen en op basis van niet gelijke criteria wordt gebruikt. Ontstaan in de sfeer van de arbeidsvoorziening om als norm voor een juiste bemiddeling te dienen, is het sindsdien in de sociale wetten overgenomen en heeft daar de status van toetsingscriterium voor het recht op uitkering gekregen. Antwoorden op vragen als „wat is passend werk?“, „is weigering van passende scholing gelijk aan weigering van passend werk?“ en dergelijke, hebben daarmee direct financiële consequenties gekregen.

Wat betreft het verschil in het aanleggen van criteria plegen de uitkeringsorganen bijv. de duur van de werkloosheid in de beoordeling van passendheid van het aanbod te betrekken, terwijl de arbeidsbureaus dat niet doen. Drees heeft in dit blad terecht opgemerkt dat een ruimere interpretatie van het begrip „passende arbeid“ is gerechtvaardigd, naarmate de werkloosheidsperiode langer duurt en er geen uitzicht op het gewenste werk bestaat 3). Ook laat zich een verschillende toepassing van het begrip „passende arbeid“ denken op jongere en oudere werklozen. Met betrekking tot de afstand tot het werk ligt een onderscheid tussen gehuwden en ongehuwden in de rede. Aan de rek dienen echter grenzen te worden gesteld. Voor het meest harde criterium — de loonhoogte — heeft Martens mijns inziens aanvaardbare marges aangegeven.

De grenswaarden voor een passend aanbod worden gesteld door wettelijke regelingen inzake het minimumloon, de cao-bepalingen en de loonregelingen 4). De combinatie met de andere genoemde criteria moet de grenzen nauwer en scherper stellen. Beleidsmaatregelen als de loonsuppletie, migratie en scholingsregelingen aan de aanbod-

zijde en de 30%-regeling en de (nog vage ideeën over) humanisering van de arbeid aan de vraagzijde vormen tenslotte extra variabelen, die in het besluitvormingsproces over passend werk moeten worden betrokken.

Gegeven deze criteria, interpretaties en maatregelen wekt het geen verbazing dat in de *Interim-nota inzake de bestrijding van de werkloosheid* een herbezinning op de toepassing van het begrip „passende arbeid“ wordt bepleit. Voorgesteld is de vorming van commissies uit vertegenwoordigers van de arbeidsbureaus, de uitkeringsorganen en het georganiseerd bedrijfsleven, „welke commissies zowel t.a.v. de uitkering als t.a.v. de bemiddeling bindende uitspraken zouden doen over de vraag van het al dan niet passend zijn van een bepaald aanbod van werk“ 5). De werkgelegenheidsnota van februari j.l. borduurt daarop voort: een consequentere coördinatie zal worden nagestreefd tussen de taken van de gewestelijke arbeidsbureaus en die van de uitkeringsorganen voor de sociale verzekering en de sociale voorzieningen ten aanzien van de toepassing van het begrip passende arbeid 6).

Verskillende functies

De voorgestelde commissies m.b.t. passende arbeid met hun coördinerende taak spruiten voort uit een beleidsdenkbeeld dat mij niet aanspreekt. Het streven naar een eenduidige objectivering van (de elementen uit) het begrip passende arbeid miskent de fundamenteel verschillende functies van de betrokken instanties voor de arbeidsmarkt en de verschillende rol van het begrip passend werk daarin.

De voornaamste functie van de organen van arbeidsbemiddeling vormt de optimale arbeidsallocatie; het GAB is intermediair tussen de vraag naar en het aanbod van arbeid. De werkzoekende — werkloos of niet — moet zo goed mogelijk aan een baan worden geholpen, rekening houdend met zijn wensen, opleiding en arbeidsverleden. Aan de andere kant dienen de door de werkgever aangemelde vacatures zo snel mogelijk door de meest geschikte werknemers te worden bezet. Bij het arbeidsbureau prevaleert een arbeidsmarktorientatie; het is het convergentiepunt van de belangen van werkgevers, werkende werkzoekenden en werklozen.

De functie van de uitkeringsorganen is in wezen veel meer beperkt: het verstrekken van een financiële tegemoetkoming aan de werkloze, die daarvoor in aanmerking komt. Van Zwieten, die hierop reeds eerder heeft gewezen, onderkent bij de werkloosheidsverzekering een economische oriëntatie. „De werkloosheidsverzekering treedt eerst en zo lang op als de werknemer zich in de positie van *werkloze* bevindt en dan uitsluitend naar de financiële zijde van zijn bestaan“ 7).

De hierboven aangegeven overneming door de sociale zekerheidswetten heeft het begrip „passende arbeid“ én de hantering ervan door het GAB een groter gewicht gegeven, dat m.i. ten onrechte drukt op de organen van arbeidsbemiddeling. Het oordeel van de bemiddelaar over de passendheid van een bepaald aanbod is nauw verbonden (en dreigt door de voorgestelde coördinatie nog nauwer verbonden te raken) met de beslissing die het uitkeringsorgaan over voortzetting van de uitkering zal nemen. Daarmee is aan het oordeel van de bemiddelaar een financiële sanctie gekoppeld. Het image van het GAB als dienstverlenend instituut ten behoeve van alle participanten op de arbeidsmarkt wordt door de financiële stok achter de deur, die de werkloze kan treffen, vertroebeld. Terwijl het begrip passend werk in de arbeidsbemiddeling primair is bedoeld ter ondersteuning van de dienende taak, vervult het bij de uitkeringsorganen een kernrol in de controletaken. In plaats van een objectivering en scherpe formulering van de criteria van passend werk en de identieke toepassing daarvan door de betrokken instanties, is een optimaal functionerende arbeidsbemiddeling als dienstverlenende activiteit veel meer gebaat bij een nadrukkelijke scheiding tussen de overwegingen, die op het GAB gelden bij de selectie van banen voor een bepaalde werknemer, en de criteria waaraan de uitkeringsorganen hun beslissing tot (voortzetting van de) uitkering verbinden. Het GAB kan volstaan met een globale indicatie welke arbeidsplaatsen in aanmerking komen voor een bepaalde werkzoekende (ook niet-werkloze) en welke werknemers kunnen worden verwezen naar een bepaalde vacature.

Terzijde kan worden opgemerkt dat de beoordeling van de passendheid van een vacature op het GAB een nauwgezette omschrijving van vacatures veronderstelt. Uit onderzoekverslagen klinken echter andere geluiden 8). Daarom en om nog andere redenen — men leze er het in voetnoot 8 onder a. aangehaalde verslag op na —, zal een regelmatige, frequente en nauwkeurige registratie van vacatures op de ar-

2) H. J. O. Martens, *Passende arbeid*, *Sociaal Maandblad Arbeid*, juni 1975, nr. 6., blz. 397.

3) W. Drees Sr., *De werkloosheid en haar „vaste kern“* (I), *ESB*, 5 februari 1975, blz. 113. Zie ook Martens, o.c., blz. 401.

4) Martens, op. cit., blz. 403.

5) *Interim-nota inzake de bestrijding van de werkloosheid*, 18 september 1974, blz. 87.

6) *Nota inzake de werkgelegenheid*, 20 februari 1975, blz. IV-2-7 vervolg.

7) W. C. van Zwieten, *Arbeidsbemiddeling en werkloosheidsverzekering*, *Sociaal Maandblad Arbeid*, 1958, blz. 612.

8) a. De geregistreerde vraag naar arbeid en de werkelijke behoefte aan arbeid, *Sociaal Maandblad Arbeid*, mei 1973, blz. 323 e.v.
b. *Onderneming*, 7 maart 1975, blz. 16.

beidsbureaus moeten worden ingevoerd.

Toevloeiingsregeling

Voor de uitkeringsorganen blijft er de behoefte aan meer nauwgezette criteria voor het begrip passend werk, ingegeven door de vrees voor een te ruim ge- of misbruik van de sociale voorzieningen. Zonder veel moeite kan worden voorspeld dat de weg, zoals door de regeringsnota's is aangegeven, leidt tot een moeizaam en arbitrair afwegingsproces, waarbij de uiteindelijke uitkomst bij individuele toepassingen mazen, feilen en onrechtvaardigheden zal blijven bevatten. De vraag rijst of er niet in een andere richting kan worden gedacht. Zonder nu een uitgewerkte opzet voorhanden te hebben denk ik aan een bonus die wordt toegekend bij herintreding op de arbeidsmarkt. Naast of tegenover de negatieve sanctie van het hanteren van het begrip passende arbeid, wordt dan een positieve sanctie in de vorm van een participatie-uitkering ingevoerd (als tegenhanger van de afvloeiingsregeling, zou men kunnen spreken van een toevloeiingsregeling).

In Japan, het enige land waar — voor zover mij bekend — een dergelijke voorziening bestaat, wordt een bonus ter hoogte van 30, 50 of 70 dagen werkloosheidsuitkering aan de herintredende werkloze uitgekeerd, afhankelijk van het niet-opgesoupeerde deel van de rechten op uitkering bij werkloosheid 9). Het voornaamste motief is de (extra) stimulans voor de werkloze om actief een arbeids-

plaats op te sporen en daar eventueel offers voor te brengen; een passieve houding ten opzichte van de arbeidsmarkt wordt tegengegaan. Als men de Japanse autoriteiten mag geloven, oefent deze voorziening bovendien een gunstig effect uit op de werkloosheidsfondsen.

In praktijk gebracht zou deze voorziening een scherpere formulering van de criteria, die bij passende arbeid gelden, minder noodzakelijk kunnen maken. De extra impuls tot ontwikkeling van actief zoekgedrag op de arbeidsmarkt, zwakt de maatschappelijke betekenis van een meer nauwgezette normering van het dwangmiddel af. In termen van push- en pull-factoren gesteld: de introductie van een pull-factor doet de betekenis van een push-factor verminderen.

Het lijkt mij de moeite waard deze opzet in zijn verschillende effecten uit te werken. Daarvoor ontbreekt hier overigens de plaats. Twee schaduwkanten zijn bij voorbaat te noemen. In de eerste plaats doemt het probleem van misbruik op. Zij, die anders geen verandering van baan zouden overwegen, nemen ontslag terwijl zij zich van nieuw werk verzekerd weten. Wanneer de nieuwe betrekking na enige tijd wordt aanvaard, kan aanspraak worden gemaakt op de toevloeiingsregeling. In principe kan deze vorm van „pathologische mobiliteit” bovendien talloze malen worden herhaald. Net zo min als misbruik van de huidige werkloosheidsvoorzieningen volledig is uit te sluiten, zal dat ook bij deze regeling het geval zijn. De kans op misbruik hangt echter af van nader te stel-

len condities (te denken is bijv. aan een bepaalde werkloze-wachttijd, alvorens de regeling van toepassing is) waaronder de entree-uitkering wordt toegekend. Bovendien wordt de mate van misbruik beïnvloedt door de stand van de arbeidsmarkt. In een situatie van een ruime arbeidsmarkt is daarvan minder te duchten. Een tweede probleem vormt het feit dat de inverse relatie tussen duur van de werkloosheidsperiode en hoogte van de uitkering de langdurig werklozen, die zo'n financiële opkikker het meest behoeven, bij herintreding de laagste uitkering verschafft. Vindt überhaupt geen herintreding meer plaats dan blijft de uitkering geheel achterwege. Hier schuilt een element van onrechtvaardigheid in. Op zich zelf behoeft dit echter geen onoverkomelijke belemmering voor invoering te vormen. In de toepassing van afvloeiingsregelingen bij overtolligheid, vooral wanneer er sprake is van een uitkering ineens, zit immers een overeenkomstige onrechtvaardigheid. Door de uniforme toepassing worden snel herintredende werknemers bevoordeeld boven de moeilijk plaatsbaren.

Wellicht heeft de toevloeiingsregeling meer schaduwkanten. De verwachte positieve effecten rechtvaardigen echter op zijn minst een verdere bestudering.

W. van Voorden

9) OECD, *Manpower policy in Japan*, Parijs, 1973, blz. 155.

Gelijk en meer gelijk. Stichting Wetenschappelijk Onderzoek Vakcentrales, Utrecht, 1974, 248 blz., f. 8,75.

Studie van het wetenschappelijk bureau van de drie vakcentrales over enkele inkomenspolitieke instrumenten. De studie is in twee delen gesplitst. Het eerste deel beschrijft wat een redelijke inkomensverdeling is. Het tweede deel beschrijft de instrumenten (sociale verzekering, belastingen, gegarandeerd inkomen, vermogenspolitiek, openbaarheid van inkomens, werkclassificatie, arbeidsmarktbeleid, studiefinanciering, gezondheidszorg, inkomensraad).

L. Laeyendecker. *Identiteit in discussie.* Boom BV, Meppel, 1974, 32 blz., f. 5,50.

Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van gewoon hoogleraar in de algemene sociologie aan de Rijksuniversiteit te Leiden op 28 juni 1974.

Registratie- en successiebelasting. Bespreking van het rapport van de Commissie voor de registratie- en successiebelasting, Serie Geschriften van de Vereniging voor Belastingwetenschap, no. 135, Kluwer, Deventer, 1974, 31 blz., f. 4,80.

Drs. J. Lengkeek. *Vliegtuighinder en migratie.* Geografisch en Planologisch Instituut, afdeling planologie, Amsterdam, 1975, 75 blz.

Resultaten van een exploratief onderzoek naar de migratie-effecten van vliegtuighinder rond de luchthaven Schiphol, verricht door de afdeling pla-

nologie van het Geografisch en Planologisch Instituut in opdracht van het Ministerie van Volksgezondheid en Milieuhygiëne. Het onderzoek valt in de volgende twee deelonderzoeken uiteen. Het eerste deelonderzoek A is gericht op de vraag: „Is in gemeenten, die welke vorm van ernstige milieuhinder (waaronder industriële overlast) dan ook ondervinden, het aantal emigranten per 1.000 inwoners hoger dan in gemeenten, waar deze hinder ontbreekt?” Het tweede deelonderzoek B is gericht op het beantwoorden van de vraag of vliegtuighinder als oorzakelijke factor voor verhuizingen kan worden aangemerkt. De aanbevelingen die uit het oriënterend onderzoek ten aanzien van de eventuele plaatsbepaling voor de tweede nationale luchthaven te trekken zijn, kunnen niet anders dan beperkt blijven, daar er weinig of geen verband is aangetoond tussen de hinder van vliegtuigen en de reacties van mensen in de vorm van verhuizen. Kennelijk proberen de mensen de hinder te accepteren en te verwerken.